

Eric Hilt

Gazdaságtörténet, történelmi elemzés és az „új kapitalizmustörténet”*

A gazdaságtörténet egykor kifejezetten interdiszciplináris tudományterület volt. Az Economic History Association, az American Historical Association és az American Economic Association tagjai közösen alapították, és a *Journal of Economic History* első számaiban számos történész publikált. Idővel azonban, ahogy a történészek érdeklődése egyre inkább kulturális témák felé fordult, illetve ahogy a kliometriai forradalom hatására a kvantitatív eljárások és a közgazdasági elméletek beépültek a kutatásba, a gazdaságtörténet művelői elsősorban közgazdászok lettek.¹ Ma a *Journal of Economic History* szerzőgárdájában, illetve az Economic History Association éves konferenciáinak résztvevői között csupán néhány, a történelem tanszékeken képzett közreműködőt találni. A gazdaságtörténeti kutatások ennek ellenére jelentős eredményeket vonultattak fel, s a történelmi forrásokhoz, így a népszámlálási adatokhoz való egyre szélesebb körű hozzáférés és többek közt a földrajzi információs rendszerhez (*geospatial information system*, GIS) kapcsolódó technikai vívmányok együttesen további gyors fejlődést tesznek lehetővé. Segítségükkel biztos választ adhatunk olyan fontos kérdésekre, amelyeket még értelmes módon feltenni is elképzelhetetlenül nehéz lett volna akár csak két évtizeddel ezelőtt. Mindezen módszertani finomodások mellett néhány gazdaságtörténeti munkának előnyére váltak volna a történész képzettségű kutatók eredményei és kritikai meglátásai: a történészek távolmaradása csökkentette a tudományterület szellemi sokszínűségét és elemzéseinek mélységét.

Az elmúlt évtizedben azonban a gazdaságtörténet iránti történelmi érdeklődés feltámadásának lehettünk tanúi. Az utóbbi időben számos fiatal történész döntött úgy, hogy gazdaságtörténettel akar foglalkozni, akár a más területek iránti érdeklődés csökkenése miatt, akár azért, hogy megértse a 2008-ban kirobbant gazdasági világválság mögött húzódó történelmi okokat. Különösen jelentős ez az elmozdulás az amerikanisztika művelői között, akiknek gazdaságtörténeti munkái bekerültek az utóbbi évek legünnepeltebb történelmi produktumai közé. A kutatás ezen új hulláma azonban nem vezette vissza a történészeket a gazdaságtörténet tudományterületére. A szóban forgó kutatók nem is tekintik magukat a gazdaságtörténet művelőinek, annak eredményeitől függetlenül dolgoznak,

* Eredeti megjelenés: Hilt, Eric 2017: Economic History, Historical Analysis, and the “New History” of Capitalism. *Journal of Economic History* (77.) 2. 511–536.

¹ Az Economic History Association alapítására és további fejlődésére: Lamoreaux 2015b. A kliometriai forradalomra és annak örökségére: Goldin 1995.

sokan inkább „kapitalizmustörténészként” definiálják magukat. A jelek szerint a gazdaságtörténészek egy különálló csoportja van formálódóban.

Ebben a cikkben az új kapitalizmustörténet tíz kiemelkedő könyvét tekintem át, amelyek a pénzügyektől a rabszolgaságon át a konzervatív gazdasági doktrínáig igen változatos témákat dolgoznak fel. Céлом, hogy olyan könyvekre hívjam fel a figyelmet, amelyek a gazdaságtörténet számára is fontosak, és hogy kritikai áttekintést nyújtsak az ezekben foglaltakról. Kiemelem a gazdaságtörténeti munkák azon megállapításait, amelyek erősíthették volna a kapitalizmustörténészek elemzéseit, bemutatva, hogy mit tesznek hozzá ezek a munkák a múlt megértéséhez. Végül felvetek néhány olyan kutatási kérdést, amelyek lehetőséget teremthetnek arra, hogy a gazdaság- és a kapitalizmustörténet kölcsönösen inspirálja egymást, sőt együttműködjön a válaszkeresésben. Azt remélem, hogy ez a cikk megindítja a kívánatos párbeszédet a két kutatóközösség között.

A kapitalizmustörténet-írás keretei nincsenek pontosan meghatározva, így időnként nem egyértelmű, hogy egy gazdasági témán dolgozó történész ehhez a területhez kíván-e hozzájárulni. A „kapitalizmustörténet” mint elnevezés értelmezhető olyan módon, hogy magában foglal minden történelmi elemzést, amely a kapitalista rendszer gazdasági kérdéseire fókuszál, és a tudományterület egyik első művelője, Sven Beckert (Harvard University) által készített áttekintés is ilyen értelemben használja a fogalmat.² Ez a meghatározás ugyanakkor olyan tág, hogy magában foglalja a politika-, a társadalom-, a vállalattörténet (*business history*) vagy a munkások történetének legtöbb kutatási kérdését csakúgy, mint gazdaságtörténeti témákat.³ Ráadásul az új címkét népszerűsége ellenére néhány gazdasági témákon dolgozó történész nem kívánja magára alkalmazni, és szívesebben azonosul más irányzatokkal, például a vállalattörténettel. A kapitalizmustörténet nem egyszerűen a gazdaságtörténet történészek által művelt ága, hanem egy sajátos nézőpont érvényre juttatása, és úgy hiszem, ez a nézőpont jelöli ki a tudományterület határait, és különbözteti meg azt a gazdaság- vagy a vállalattörténettől.

Az elnevezésben rejlő jelentéskülönbség a következő: a kapitalizmustörténészek nem alkalmazzák a gazdaságtörténet megközelítését, amely a történeti gazdasági magatartásra összpontosít, sokkal inkább valamiféle társadalomkritika megfogalmazására törekednek. A gazdasági változások emberi költségeire összpontosítanak, munkáikat egyfajta „aktivista lendület” hatja át.⁴ Úgy tűnhet, hogy a „kapitalizmustörténet” kutatási programjának középpontjában a kapitalizmus történetének megírása áll, de mégsem ez jellemzi igazán az új szakirodalmi termést. A kutatók nagy része amerikai témákat vizsgál, és sokan a 20. századra összpontosítanak. Néhány kivételtől eltekintve az írások nem a kapita-

² Beckert 2011.

³ És csakúgy, Beckert esszéje, amely egyfajta magyarázatokkal ellátott katalógus a kapitalizmus addigi történetéről, Naomi Lamoreaux és Gavin Wright gazdaságtörténészeket a kapitalizmustörténészek közé sorolja (Beckert 2011).

⁴ Rosenthal 2016.

lizmus eredetével vagy annak intézményi alapjaival foglalkoznak, nem a kapitalizmus korszakokon átívelő teljes evolúcióját kívánják elemezni, és egyik könyv sem definiálja magát a kapitalizmust sem. Elemzéseik tárgya, ismételjük, tulajdonképpen nem maga a kapitalizmus, ezek a munkák inkább a gazdasági viszonyok kritikai elemzését nyújtják, a kapitalista intézményi keretek kontextusában. A „kapitalizmustörténet” elnevezés a kapitalizmus jelenlétére hívja fel a figyelmet, de elsősorban történészek által végzett kritikai társadalmi elemzést kell értenünk alatta.

A cikkben tárgyalt tíz könyvet az alábbi lista mutatja be, abban a sorrendben, ahogyan ebben az esszében megjelennek. A könyvek kiválasztásánál kapitalizmustörténészek munkáiból válogattam, és a témával foglalkozó egyetemi kurzusok olvasmánylistáit néztem át.⁵

A tárgyalt művek listája

Rabszolgaság, gyapot és kapitalizmus

Beckert, Sven 2015: *Empire of Cotton: A Global History*. Harvard University Press, Cambridge.

Baptist, Edward 2014: *The Half Has Never Been Told: Slavery and the Making of American Capitalism*. Basic Books, New York.

Johnson, Walter 2013: *River of Dark Dreams: Slavery and Empire in the Cotton Kingdom*. Harvard University Press, Cambridge.

Pénzügyek, kockázat és biztosítás

Levy, Jonathan 2012: *Freaks of Fortune: The Emerging World of Risk in America*. Harvard University Press, Cambridge.

White, Richard 2011: *Railroaded. The Transcontinentals and the Making of Modern America*. W. W. Norton, New York.

Hyman, Louis 2011: *Debtor Nation: The History of America in Red Ink*. Princeton University Press, Princeton.

Ott, Julia 2011: *When Wall Street Met Main Street: The Quest for an Investor's Democracy*. Harvard University Press, Cambridge.

Konzervatív gazdasági elméletek

Phillips-Fein, Kim 2009: *Invisible Hands: The Businessmen's Crusade Against the New Deal*. W. W. Norton, New York.

Burns, Jennifer 2009: *Goddess of the Market: Ayn Rand and the American Right*. Oxford University Press, New York.

Moreton, Bethany 2009: *To Serve God and Wal-Mart: The Making of Christian Free Enterprise*. Harvard University Press, Cambridge.

⁵ Nem ellenőriztem, hogy a szerzők valóban a kapitalizmustörténészek közé sorolják-e magukat, legalább egyikük (Walter Johnson) biztosan nem. De azt tudom, hogy e könyvek mindegyikét a szóban forgó új szakirodalmi termés részének tekintik.

A felsorolt művek mindegyike elismert munka, néhány egy vagy több jelentős díjat is elnyert. Noha a lista nem kimerítő, a tíz kiválasztott könyv reprezentatív válogatás a tudományterületről. Az alábbi három nagy csoportba rendeztem őket: rabszolgaság, gyapot és kapitalizmus; pénzügyek, kockázat és biztosítás; konzervatív gazdasági elméletek.

A tíz könyv együttesen az amerikai gazdaság fejlődésének kritikai áttekintését nyújtja. Bemutatja Amerika eredendő bűnét, a rabszolgotartást és az őslakos népek erőszakos kifosztását. A folyamatosan növekedő pénzügyi szektort, a haveri kapitalizmust és az újonnan keletkezett kockázatok kezelése körüli küzdelmeket. Továbbá a 20. századra vonatkozóan bemutatja a New Deallel és a jóléti állammal ellentétes tendenciákat, illetve az üzleti érdekeket szem előtt tartó gazdasági és politikai elméletek elterjedését.

Ahhoz, hogy megértsük a kapitalizmustörténések nézőpontját, fel kell ismernünk azt a két szellemi hatást, amelyek jelenléte szemmel látható munkáik többségében. Az egyik ilyen Polányi Károly *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei* (1944) című műve. Noha Polányi maga gazdaságtörténész volt és alkalmanként a *Journal of Economic History* szerzője, munkássága nem gyakorol nagy hatást a jelen gazdaságtörténéseire. *A nagy átalakulás*, amely részben válaszképpen született az osztrák iskolához kötődő Ludwig von Mises következtetéseire, számos olyan megállapítást tartalmaz, amelyek világosan visszaköszönnek a kapitalizmustörténések munkáiban. Polányi elemzése abból a tételtől indul ki, hogy a piaczgazdaságok csak politikai és társadalmi kontextusukba „beágyazódva” érthetőek meg, s ez a kontextus valójában akár ellenséges is lehet a piaci mechanizmusokkal szemben. Amint látni fogjuk, számos kapitalizmustörténész koncentrált munkájában inkább az említett politikai-társadalmi kontextusra, és kevésbé magukra a piacokra.

Polányi az ipari forradalomnak, a nemzeti piacok kialakulásának és a brit kapitalizmus létrejöttének egy sajátos értelmezését nyújtja. Érvelése szerint ezeket a fejleményeket egy sor állami beavatkozás tette lehetővé, amelyek lebontották a feudalizmus intézményeit, illetve árszabályozással vagy más támogatásokkal védelmet nyújtottak a manufaktúráknak. Ez a megállapítás lehetővé tette Polányi számára, hogy rámutasson azon érvelések téves voltára, amelyeket a piaci viszonyokba való állami beavatkozást ellenző jobboldali kortársai, például von Mises fogalmaztak meg: ezek az elméletek feltételezték, hogy a piac természetes intézmény, holott „[a] *laissez-faire* egyáltalán nem volt természetes. A szabad piacok sohasem jöttek volna létre pusztán attól, hogy hagyják a dolgokat menni a maguk útján [...] magát a *laissez-faire*-t is az állam erőszakolta ki”.⁶ Noha a legtöbb kapitalizmustörténész nem a kapitalizmus kialakulásának kezdeteire koncentrált, az állam és a piac közötti kapcsolatok nagyon is foglalkoztatják őket, és osztják Polányi álláspontját az állam meghatározó szerepéről.

⁶ Polányi 1997 [1944]: 178. Pap Mária fordítása.

Polányi másik állítása, hogy a szabályozatlan piacok velejárója az instabilitás, ezért óriási „veszélyt [jelentenek] a társadalomra”, ami a kapitalizmusba való átmenetet „kettős mozgássá” tette. Az egyik magának a kapitalizmusnak a kiépítését célozta, míg a másik egyfajta „ellenmozgásként” szociális védelmi funkciót látott el, és a törvényhozás változatos eszközeivel, valamint érdekvédelmi szervezetek segítségével csillapította a kapitalista átalakulás hatásait.⁷ Polányi következtetései a szabályozatlan piacok okozta társadalmi károkról a kapitalizmustörténe-szek minden egyes könyvében visszaköszönnek.

A másik jelentős hatást a nemrégiben bekövetkezett pénzügyi válság és a nagy recesszió gyakorolja. A pénzügyi rendszer váratlan megrendülése, mennyi gazdasági utórezgésével együtt, élénk érdeklődést váltott ki a gazdaságtörténet iránt. Noha a tárgyalt könyvek közül több már készüléfényben volt, amikor a válság kitört, a körülmények minden bizonnyal árnyalták a szerzők megközelítését. Többen közülük a kapitalizmus sötét oldalát és válságra való hajlamosságát emelik ki, s ez tovább egyéníti szemléletmódjukat.

E művek legkiválóbb részei provokatív megállapításokat tesznek, és levéltári források alapján életteli leírásokat nyújtanak a történelmi kontextusokról. A gazdaságtörténészek kutatásainak jó része közgazdasági elméletekből indul ki, ami igencsak leszűkíti az érdeklődési területüket. Ezzel szemben a bemutatott könyvek kiterjedt témaköröket ölelnek fel, és olyan problémákat járnak körül, amelyek a közgazdászok analitikus eszközeivel nem volnának megközelíthetőek. A szerzők kritikus viszonyulása szintén megkülönbözteti műveiket a gazdaságtörténészekétől, és így szélesebb olvasóközönség érdeklődésére tarthatnak számot. A kapitalizmustörténészek joggal figyelmeztetnek bennünket arra, hogy a gazdasági növekedésnek és fejlődésnek lehetnek olyan emberi „költségei”, amelyek nem kifejezhetőek az átlagjövedelemmel; továbbá arra, hogy gazdaságtörténetünk nem kevés kegyetlenséget, erőszakot és erőszakos kisajátítást foglal magában a biztonságos tulajdonviszonyok közötti szabad árucseré helyett; vagy arra, hogy a ma létező gazdasági rendszer nem természetes adottság, hanem olyan stratégiai döntések eredménye, amelyeket máshogy is meg lehetett volna hozni.

A szerzők kritikus szemléletmódja azonban időnként elvonja figyelmüket a szigorú történelmi elemzéstől. A kapitalizmustörténészek túl gyakran vonultatják fel érveiket anélkül, hogy megvizsgálnák, vajon érvényesek-e a feltevéseik, vagy léteznek-e alternatív magyarázatok a következtetéseikre. A tárgyalt könyvek egyike sem tesz kísérletet arra, hogy megcáfolja saját gondolatmenetének valamely főbb alkotóelemét. Bizonyos esetekben a szerzők olyan megállapításokra jutnak, amelyek egybecsengőnek tűnnek a források tanúbizonyságaival, utóbbiakat ugyanakkor nem próbálják mélyebben elemezni vagy más forrásokkal összevetni. A szóban forgó könyvek társadalomkritikai hatásfokát csökkentik a mutatós, de megtévesztő érvek, illetve az elemzés logikai megbicsaklásai.

⁷ Polányi 1997 [1944].

Abbéli igyekezetükben, hogy kidomborítsák a kapitalizmus létrejöttének következményeit, a kapitalizmustörténészek hajlamosak eltúlozni az idővel bekövetkezett változás mértékét. A legtöbb bemutatott könyv elméleti keretében éles határvonal húzódik a „modern”, „kapitalista”, „fejlett” szakasz és előzményei között. Mivel az általuk megfigyelt jelenségek példátlan volta mellett törnek lándzsát, a szerzők olykor feltételezik, hogy a tanulmányozott időszakot megelőző korszak alapjaiban volt különböző. Csakhogy az újként bemutatott jelenségeknek gyakran világos történeti előzményeik vannak, és a korszakok közötti kapcsolatot alaposan feltáró vizsgálat jelentősen gazdagíthatna az elemzéseket.

A 2008-ban kirobbant gazdasági világválság hatása is tévútra viszi az elemzéseket. Ahogyan a gyenge történeti párhuzamok torzíthatják a jelenről alkotott képünket, úgy a rosszul használt modern analógiák is vezethetnek hibás vagy gyenge lábakon álló történelmi elemzésekhez. Noha a pénzügyi rendszerek fejlődése gyakran válik átláthatatlanná, és a megvesztegethetőség vagy a korrupció pénzemberek között szinte történeti állandónak tekinthető, nem minden káros, aminek köze van a pénzügyhöz. A pénzügyi szektor egy életbevágóan fontos feladatot lát el, de ez a feladat természetéből fakadóan érzékeny a manipulációra, a csalásra és az instabilitásra. A pénzügyi szektor növekedését hosszú távon olyan intézményi fejlemények tették lehetővé – olykor szabályozás formájában, máskor a szektoron belüli fejlesztéseken keresztül –, amelyek igyekeztek az említett jelenségeket kontroll alatt tartani. A kapitalizmustörténészek munkái jóformán soha nem térnek ki ezeknek az intézményi változásoknak az elemzésére.

Mindehhez szorosan kötődik az a probléma, hogy a szerzők nem tudtak kapcsolódni a gazdaságtörténeti szakirodalomhoz. Gazdaságtörténészek kifinomult elemzéseket tettek közzé olyan témákban, amelyek a kapitalizmustörténészek érdeklődési körébe tartoznak, még ha más eszközkészlettel közelítettek is azokhoz. A gazdaságtörténeti szakirodalom mellőzése oda vezetett, hogy a kapitalizmustörténészek olyan kijelentéseket tettek, amelyeket korábban már meggyőzően cáfoltak, illetve érvelésük fontos elemei tévesnek bizonyultak. Bizonyos esetekben akaratlanul is felélesztettek már réges-rég lezárt vitákat. Az alábbiakban bemutatok néhány elemzési technikát és eredményt a gazdaságtörténet területéről, amelyek szerintem megtámogathatták volna a kapitalizmustörténészek érvelését. Mielőtt kitérnék azonban ezekre az eredményekre, egyenként is elemzem a tíz kiválasztott könyvet.

A KÖNYVEK ELEMZÉSE

Rabszolgaság, gyapot és kapitalizmus

A kapitalizmustörténészek legkiemelkedőbb könyvei közül három a gyapottermesztést tárgyalja, a rabszolgatartás kontextusában. Témaválasztásukat tekintve talán nem meglepő, hogy ezek a könyvek a legsötétebb képet nyújtják Amerika

történelméről, hiszen a 19. század gazdasági életének irtózatosságot kegyetlenségét és kényszerítő erőit hangsúlyozzák. A rabszolgaság a gazdaságtörténetnek is az egyik legfontosabb tárgyát képezte, és minden kapitalizmustörténeti munka közül ez a három nyerte volna a legtöbbet a gazdaságtörténeti szakirodalom alaposabb felhasználásával.⁸

Sven Beckert *Empire of Cotton: A Global History* című műve a legambiciózusabb vállalkozás. A könyv az ipari forradalom okairól és következményeiről nyújt nemzetközi áttekintést, mindezt úgy, hogy kizárólag a gyapotra koncentrálna.⁹ Nagy erőssége, hogy a textilipari újítások átvételének nyomán követésével mutatja be, hogyan terjedt szét az ipari forradalom a világ különböző régióiba. Beckert krónikája erről a folyamatról annyiban összecseng Polányi gondolataival, hogy ő is hangsúlyozza: az iparosodás folyamatában az államnak döntő szerepe volt „a piacok kialakításában, a hazai ipar védelmében, a jövedelemnövelő eszközök megteremtésében, a határok őrizetében, valamint olyan változások előmozdításában, amelyek lehetővé tették a bérmunkások mobilizálását” (155).

Beckert azt állítja, hogy az európai hatalmak gyarmatbirodalmai, amelyek nagyban támaszkodtak az őslakos népek erőszakos kifosztására és a rabszolgaságra, a kapitalizmus egy korai szakaszának reprezentánsai voltak, amelyet a szerző „háborús kapitalizmusként” jellemez. Egyik legmarkánsabb állítása, hogy az ipari forradalmat és folyamányát, az „ipari kapitalizmust” a háborús kapitalizmus tette lehetővé, így Beckert értelmezésében az ipari forradalom egyértelműen „a rabszolgaságból, a gyarmati fennhatóságból, a militarizált kereskedelemről és a földkisajátításokból” (60) eredeztethető.

Minden, az ipari forradalommal kapcsolatos elméletnek fel kell tennie a kérdést: miért éppen ott és akkor kezdődött el a folyamat, ahol és amikor? Miért az 1780-as évek Nagy-Britanniájában, és miért nem Amszterdamban vagy a Szung-dinasztia Kínájában? Beckert egy sor olyan mechanizmust határoz meg, amelyekkel a háborús kapitalizmus előkészítette az ipari kapitalizmus kialakulását az 1780-as évek Nagy-Britanniájában. Az Eric Williams *Capitalism and Slavery* (1944) című művében foglaltakhoz hasonlóan Beckert is amellet érvel, hogy a rabszolga-kereskedelem és a Karibi-térség cukornádültetvényei biztosították az ipari forradalom origójában álló textilipari innovációk anyagi háttérét.¹⁰ Hozzáteszi ugyanakkor, hogy a gyarmatbirodalmon belüli kereskedelmi hálózatok is kiemelkedő jelentőséggel bírtak: az 1780-as évek brit kereskedőinek páratlan lehetősége nyílt a pamuttextilek világpiacának kihasználására, mivel „uralták a pamut tengerentúli kereskedelmét, és első kézből származó ismeretük volt arról

⁸ A gazdaságtörténészek részéről már megfogalmazódtak a kérdéses művekkel kapcsolatos kritikák (Olmstead–Rhode 2016; Majewski 2015), a *Journal of Economic History* pedig kritikus recenziók sorát közölte a *The Half Has Never Been Told* kapcsán (Murray et al. 2015). Ezeket a munkákat a történelemszakma felől is érték kritikák (Oakes 2016).

⁹ A gyapot iránt érdeklődő kutatók számára ajánlott Giorgio Riello Beckert könyve által háttérbe szorított munkája: Riello 2013.

¹⁰ Beckert ugyan nem támaszkodik kiemelkedő mértékben Eric Williams munkájára, de épít Williams nézeteinek legelszántabb közelmúltbeli védelmezőjére, Inikorira (Inikori 2002).

a bámulatos jövedelmi lehetőségről, amely a ruhanemű-kereskedelemből származhatott” (64). A háborús kapitalizmus így keresetvezérelt növekedést indukált a textilgyártásban, és ez elősegítette a kínálati oldalon olyan új technológiák kidolgozását is, amelyek lehetővé tették a kereslet kielégítését.

A gazdaságtörténeti kutatások fényében a fenti állítások némelyikével kapcsolatban kételyek merülhetnek fel, míg mások megerősítést nyernek. David Eltis és Stanley Engerman arra az eredményre jutott, hogy az ipari forradalom korszakában a brit rabszolga-kereskedelem és a karibi ültetvények teljes hozzáadott értéke és növekedésösztönző hatása más iparágakkal összevetve nem volt kiemelkedő.¹¹ Másrészt viszont, amikor Beckert a kereskedelem szerepét nyomatékossítja az ipari forradalom kibontakozásában, véleménye egybecseng Ronald Findlay és Kevin O'Rourke elméleti modelljével.¹² Ennél is fontosabb, hogy az ipari forradalommal kapcsolatos hatalmas gazdaságtörténeti irodalom kimutatta, hogy annak eredőjében egy sor olyan technológiai újítás megalkotása és alkalmazása állt, mint a gőzgép és a nagyolvasztó kemence, amelyek nem kapcsolódtak közvetlenül a textilkereskedelmi hálózatokhoz. Így aztán a gőzgép meglehetősen furcsán, a semmiből jelenik meg Beckert pamutközpontú narratívájában, noha a brit munkaerő és energia árát vagy a felvilágosodáshoz kötődő tudományos fejlődést középpontba állító kutatások a gőzgép megjelenését e folyamatok szerves részeként értelmezik.¹³

Noha az ipari forradalom néhány technológiai újdonsága nem hozható közvetlen összefüggésbe a háborús kapitalizmussal, a nyugati félteke rabszolgákkal dolgoztató ültetvényei bizonyosan rugalmas pamutkínálatot biztosítottak az európai manufaktúráknak, amivel hozzájárultak a textilipar növekedéséhez. Kenneth Pomeranz *The Great Divergence*-éhez hasonlóan Beckert könyve is kiemeli a gyarmati földtulajdonlás jelentőségét abban, hogy a brit gazdaság a saját természeti korlátait átlépve növekedhetett.¹⁴ Kezdetben néhány, a Karibi-térségben és Dél-Amerikában található cukornádültetvényt állítottak át gyar-

¹¹ Eltis és Engerman megjegyzik, hogy ha a rabszolga-kereskedelem vagy a rabszolgotartó ültetvények valamely eleme döntő tényező lett volna az ipari forradalomban, akkor ezen logika szerint annak inkább Portugáliában kellett volna megjelennie, ahol a gazdasági növekedés jóval nagyobb részét tette ki a brazil gyarmat teljesítménye, és a rabszolga-kereskedelem is nagyobb jelentőséggel bírt (Eltis–Engerman 2000).

¹² Findlay–O'Rourke 2007.

¹³ Robert Allen azt fejtegeti, hogy a magas munkabérek és az alacsony energiaárak, amelyek a 18. századi Britanniát jellemezték, arra ösztökélték az ipari vállalkozókat, hogy az energia intenzív használatával munkaerő-megtakarító eszközöket találjanak fel és alkalmazzanak, mint amilyen a gőzgép vagy a vízkerék (Allen 2009: 468). Beckert elismeri a magas munkabérek jelentőségét, de úgy véli, hogy „a gépekre irányuló keresletet végül is a hatalmas pamutpiacok létezése váltotta ki, illetve a brit kapitalisták képessége arra, hogy ezeket kiszolgálják”. Joel Mokyr az említett innovációk megjelenését a felvilágosodás szellemi hatásának tulajdonítja, ezen belül is elsősorban a brit tudományos eredményeknek a brit vállalkozók szemléletmódjára gyakorolt hatását hangsúlyozza. Beckert erre nem utal közvetlenül, de általánosságban elutasító a „felvilágosodás hagyományára” épülő iparforradalom-elméletekkel szemben (Mokyr 2010: xiv).

¹⁴ Pomeranz 2000: 46, 264–269.

pottermesztésre. Az ipar gyorsan növekvő gyapotkereslete azután a Beckert által háborús kapitalizmusként aposztrofált rendszert alakította ki az Egyesült Államokon belül is, ahogyan a Dél őslakosait erőszakkal más régiókba terelték, és a rabszolgaerővel történő gyapottermesztés elterjedt ezeken a területeken is. Beckert ezt követően kijelenti, hogy a gyapottermelésben a 19. század első felében bekövetkezett növekedés részben az amerikai rabszolgák „kizsákmányolásának szisztematikus fokozása” számlájára írható (115).¹⁵

Edward Baptist *The Half Has Never Been Told: Slavery and the Making of American Capitalism* című munkájának középpontjában a gyapottermesztő rabszolgatartásnak az Egyesült Államok gazdasági fejlődésében betöltött szerepe áll. Ez a könyv igyekszik megingatni azt az álláspontot, hogy a rabszolgaság valamilyen módon elkülönült a gazdaság többi ágától, sőt azt állítja, hogy döntő jelentőségű volt az amerikai kapitalizmus kibontakozásában. De kísérletet tesz arra is, hogy úgy mondja el a gyapottermesztő rabszolgák történetét, hogy az általuk megélt tapasztalatokat és elszenvedett kegyetlenségeket állítsa középpontba.

Baptist szökött rabszolgák beszámolóira és rabszolgatartók dokumentumaira támaszkodva a déli gazdasági rendszer számos elemét részleteiben láttatja. Nagy figyelmet szentel a belső rabszolga-kereskedelemnek és a rabszolgák mozgásának a Mississippi deltája felé, de szintén részletgazdag többek között az ültetvényeken folyó élet, a pénz- és bankügyek, a vallásgyakorlat vagy a rabszolgatartás területi terjeszkedésével kapcsolatos politikai viták bemutatása. Különösen lebilincselő az ültetvények zenei és társadalmi rítusairól szóló leírás, amellyel Baptist azt az értékelését támasztja alá, hogy a fogva tartott afrikai amerikaiak „valódi modernisták”, korszakuk „igazi géniuszai” voltak (163). Baptist a rabszolgatartók által önmaguk és rabszolgáik megnevezésére használt nyelvi fordulatokkal is játszik, hogy ezáltal feltárhatóvá váljanak a rabszolgatartó hatalom különböző dimenziói. Néhány szövegrész mélyreható, míg mások kevésbé.¹⁶

A *The Half has Never Been Told* nézőpontja kulturális, nem gazdasági, és számos gazdasági elemzése olyannyira nem helytálló, hogy ezzel a könyv hitelességét is aláássa. Baptist azt a megdöbbentő kijelentést teszi például, hogy a gyapotszedés termelékenységének a polgárháború előtti időszakban megfigyelt javulása *minden esetben* a rabszolgák kínzásának, korbácsolásának fokozásával

¹⁵ Érveinek alátámasztására Beckert éppen Edward Baptistot idézi, aki a következő tárgyalat szerzőnk.

¹⁶ Egy példa az utóbbira: Baptist különleges jelentőséget tulajdonít azoknak a szövegeknek, amelyekben a rabszolgákra mint „kezekre” utalnak, és úgy véli, a mai olvasó számára észrevétlenül marad a kifejezés nem értékszemleges volta. Baptist értelmezésében a „kéz” a rabszolga mint „árucikk ideális formája” volt: ura akaratának alakítható megtestesülése. A rabszolga „kéz jellege” (*handness*) a szerző értelmezésében a „kézzé alakítás” (*handification*) eredménye (100–104). A 19. században ugyanakkor számos szabad munkásra is – a hajók legénységére, gyári munkásokra, mezőgazdasági munkásokra stb. – utaltak „kézként”. Ahelyett tehát, hogy a rabszolgák sajátos státuszára hívná fel a figyelmet, Baptist gyakori hivatkozása a „kezekre” inkább a szabad jogállású munkásokkal való közös pontokat emeli ki, ami bizonyosan nem állt a szerző szándékában.

magyarázható. Ez a posztulátum lehetővé teszi számára, hogy megfogalmazza könyvének fő üzenetét, vagyis hogy az ipari forradalom „igazi alapját” a rabszolgák „rendszerszintű kínzása” képezte (135, 141, 413). Amellett, hogy az ipari forradalom előbb kezdődött, mint hogy amerikai rabszolgák számottevő mennyiségben állítottak volna elő gyapotot, Baptist állítása a kínzás és a produktivitás összefüggéséről hamis, az ezt alátámasztó érvek a kvantitatív és a narratív források szelektív használatából erednek.¹⁷ Baptist Alan Olmstead és Paul Rhode gazdaságtörténészek kvantitatív eredményeire támaszkodik.¹⁸ Holott Olmstead és Rhode kimutatja, hogy a termelékenység növekedése elsősorban biológiai innovációknak – nagyobb terméshozamú és könnyebben szedhető új gyapothibridek bevezetésének – köszönhető, és a szerzőpáros kizárja, hogy az ültetvények igazgatásában vagy a rabszolgaerő fokozásában rejlik az alapvető változások oka.

Baptist közöl továbbá egy az 1836-os évre vonatkozó számítást a gyapot-termesztés részarányáról az amerikai bruttó hazai termékben (GDP), amelyből azt a következtetést vonja le, hogy annak „majdnem a fele közvetlenül vagy közvetve” a rabszolgák által előállított pamutból származott (321–322). Ez egy katasztrofálisan félresikerült következtetés, tele nyilvánvaló manipulációval, amely ezáltal a gyapot szerepének felértékeléséhez vezet.¹⁹ Ráadásul Baptist a GDP vizsgálata közben szem elől téveszti a gyapot egy valóban nagyon fontos hozzájárulását az amerikai gazdasági növekedéshez: az általa termelt devizajövedelmet, amely a bankrendszer ércpénztartalékának növekedését eredményezte.

Ahogy a más vitaindító, de problematikus művekről is elmondható, a *The Half Has Never Been Told* is inkább talán „retorikus történelemként” (*history as rhetoric*) értékelhető, mint szaktudományos munkaként.²⁰ Életteli leírásokkal és megindító szavakkal idézni fel a mai olvasó számára mindazt a brutálitást, amit az afrikai amerikai rabszolgáknak el kellett szenvedniük, fontos feladat, amelyre helyzetüknél fogva a történészek a legalkalmasabbak. De Baptist narratívája éppen olyan csúsztatásokat tartalmaz, mint azoké, akik bagatellizálni próbálták a rabszolgaság bűneit. A rabszolgaság jelentősége az amerikai gazdaság fejlődésében és a kegyetlenségek, amelyeket a rabszolgáknak el kellett viselniük, olyan tények, amelyeknek nincs szükségük túlzásokra.

¹⁷ A Baptist által bemutatott elbeszélő forrásokról lásd Olmstead–Rhode 2016.

¹⁸ Olmstead–Rhode 2008a.

¹⁹ A GDP-t kétféleképpen lehet kiszámítani: vagy az országon belüli összes jövedelem összeadásával, vagy az összes kiadás és hozzáadott érték összeszámolásával. Baptist számítása mindkét módszerből átvész egy kicsit, ami tekintélyes tévedésekhez vezet. Kiindulásként veszi például a gyapottermés értékét, majd egyebek között hozzáadja a pamutkészítés során keletkező ráfordításokat, azoknak a jövedelmét, akik ezeket a ráfordításokat eszközlik, és azt az összeget, amelyet a gyapottermesztő ültetvényesek luxuscikkre költöttek. Számításaiba időnként olyan elemek is bekerülnek, amelyek más országok termékébe számítanak, vagy egyáltalán nem számíthatóak a GDP-be. Ahogy John Majewski megállapítja, hasonló számítások alapján bármilyen hétköznapi árurol, mondjuk a szénáról is ki lehet mutatni, hogy hatalmas súllyal esik latba az össztermékben (Majewski 2015: 11).

²⁰ Seymour Drescher jellemzi így Eric Williams *Slavery and Capitalism* című munkáját (Drescher 1999: 391).

Ahogy a *The Half Has Never Been Told*, úgy Walter Johnson *River of Dark Dreams: Slavery and Empire in the Cotton Kingdom* című könyve is a polgárháború előtti Mississippi-delta gazdasági viszonyait írja le részletesen, de Baptist könyvénel jóval többet foglalkozik a gyapottermesztő Dél néprajzával: az elemzés a gazdasági magatartás kulturális interpretációjára összpontosít. A könyv életközeli leírást ad számos jelenetről – éjszaka, fáklyafénynél dolgozó rabszolgákról, a rabszolagyerekek állatetetéshez hasonlatos, közös vályúból történő etetéséről, a főbenjáró bűncelekményekkel megvádolt rabszolgákkal szembeni rögtönzött perekéről – és provokatív értelmezéseket nyújt mindezek kulturális jelentéséről. A könyv számos megállapítása igyekszik kétségbe vonni más történészek eredményeit, rámutatva például, hogy a rabszolgák cselekvőképességének (*agency*) előtérbe állításával (217), vagy a rabszolgaságot pártoló szövegek elembertelenítő jellegének hangsúlyozásával (207) hogyan szűkültek le az elemzés lehetőségei.

Van ugyanakkor gazdasági elemzés is a könyvben, de logikája gyakran botladozik. Egy alapvető probléma, hogy Johnson többször is állítja: „annak kiszámításával mérték az ültetést és a termelékenységet, hogy egy kézre és egy holdra hány bála jutott” (177; illetve 13, 153, 197, 217, 254), ami, ahogy Gavin Wright megjegyzi, „mind matematikai, mind gazdasági szempontból értelmetlen”.²¹ Sokatmondó, hogy a termelékenység mérésének ez a félreértelmezése végül is alig befolyásolja a könyv fő állításait. Johnson a rabszolgák általános helyzetének vonatkozásai csupán mint a jóllétük érdekében eszközölt termelési ráfordítások érdeklik, és nem bocsátkozik az ültetvény igazgatási technikáinak vagy az inputmutatók részleteinek tárgyalásába. Gyakorlatilag a termelékenység bármilyen hibás mérése megfelelt volna a céljainak.

Fontosabb, hogy Johnson óriási jelentőséget tulajdonít a rabszolgaságpárti kalózok magánhadseregei által Kuba és Nicaragua meghódítására tett kísérleteknek, illetve néhány déli államban azoknak a törekvéseknek, hogy Amerika kikötőit újból nyissák meg a rabszolga-kereskedelem előtt. Johnson azt állítja, anakronisztikus volna „a Délről” kialakított koncepciókat kizárólag azokra az amerikai államokra korlátozni, amelyek elszakadtak az Egyesült Államoktól, szerinte fontos számba venni, „mit gondoltak a déliek (és különösen a rabszolgatartók) a jövőjükéről”, és komolyan kell venni „imperialista törekvéseiket” (14–16). Lenyűgöző olvasni Johnson leírásait a kalózhadjáratokról, amelyek nagyrészt a neveléses bohózatok szintjére süllyedtek. A szerző a kalózok levelezését és propagandisztikus írásait használta fel, hogy a rabszolgatartó társadalom ideológiáit eredeti módon elemezze, a fehér felsőbbrendűség legmerészebb álmainak átirataiként olvasva őket.

De a történészek okkal tartották marginálisnak ezeket a mozgalmakat. Azok a rabszolgatartók, akik a déli államok politikai intézményeit úgy alakították, hogy azok biztosítsák a dominanciájukat, tekintélyes anyagi kárt szenvedtek volna, ha engedélyezik a rabszolga-behozatalt, illetve semmit sem nyertek volna

²¹ Wright 2014: 878.

azzal, ha Nicaraguához hasonló helyeken jutnak földbirtokhoz. Wright éppen a rabszolga-kereskedelem újraindítása érdekében tett erőfeszítéseket használja mintegy tesztként elemzésében, azzal a céllal, hogy kimutassa a rabszolgatartás értékeinek jelentőségét a déli politikában.²² A kereskedelem újraindításának elutasítása szerinte teljesen összhangban áll a rabszolgatartás előnyeinek megőrzésére tett erőfeszítésekkel.

Ez a három könyv érdekes ellenpontjaként szolgál a rabszolgaság gazdaságtörténeti irodalmának. Míg utóbbi az ültetvényes mezőgazdaság termelékenységének forrásait kutatta, a kapitalizmustörténészek a termelékenység növekedésével együtt járó emberi szenvedést hangsúlyozták az őshonos népek erőszakos kifosztásától a kényszermigráción és a rabszolgák adásvételén át a rabszolgák által elszenvedett kegyetlenségekig.²³ Mégis, a tárgyalt könyvek mindegyike megnyerőbb és jobb történeti munka lenne, ha mélyrehatóbban foglalkozott volna a gazdaságtörténeti szakirodalommal.

Ennek elmulasztása ahhoz vezetett, hogy a szerzők korábban már meggyőzően megcáfolt kijelentéseket ismételték el. Az említett könyvek mindegyike azt állítja, hogy a rabszolgaság intézményének fennmaradása, de nyereségessége mindenképp, az újonnan bevont földterületektől függött.²⁴ A polgárháború kitörésének idején ugyanakkor gyapottermesztésre alkalmas, művelés alá nem vont területek óriási mennyiségben álltak rendelkezésre a déli államokban.²⁵ Láthatjuk annak a gondolatnak a felélesztését is, amely szerint az ültetvényesek kizárólag gyapottermesztéssel foglalkoztak, így más régiókból voltak kénytelenek élelmiszert importálni.²⁶ Ez a nézet, amely Douglass North 1961-es munkájában kapott kiemelkedő szerepet,²⁷ a kereskedelmi statisztikák félreértelmezéséből származott; ugyanis nem vették figyelembe, hogy a New Orleansba szállított mezőgazdasági terményeket továbbadták más célállomásoknak, méghozzá magas nyereséggel, ahogyan azt Albert Fishlow²⁸ és Robert Gallman²⁹ kimutatta. És lát-

²² Wright 1978: 150.

²³ Ez nem azt jelenti, hogy a gazdaságtörténészek ne foglalkoztak volna a rabszolgaság emberi oldalával, lásd például Steckel 1986a, 1986b, 1986c.

²⁴ Baptist azt állítja, hogy a rabszolgaság támogatói „következétesen szorgalmazták a rabszolgaság területi kiterjesztését”, mivel „ennek a sok fehér embernek a tapasztalat azt mutatta, hogy a rabszolgaság nyereségessége annak kiterjesztésével arányos” (346), és a déli politikusok a rabszolgaságot olyan rendszernek tartották, „amelynek a működéshez szüksége van földrajzi terjeszkedésre” (382). Beckert kijelenti, hogy „a gyapottermesztő rabszolgatartók [...] az ültetvényes gazdálkodás számára biztosítandó további földek tekintetében függtek az állam hajlandóságától” (240), illetve hogy „a rabszolgaság számára a területi növekedés életbevágóan fontos volt” ahhoz, hogy gazdaságilag életképes maradjon (245). Johnson elemzése a kalózhadjáratokról részben hasonló megállapításokat tesz.

²⁵ „Az 1850-es gyapottermés a déli államok művelés alá vont földjeinek mindössze hat százalékán termett” (Fogel 1989: 71).

²⁶ Walter Johnson többször is megismétli a gyapot-monokultúra hipotézisét: Johnson 2013: 8, 151–152, 176.

²⁷ North 1961.

²⁸ Fishlow 1964.

²⁹ Gallman 1970.

hattuk azt is, hogy a terméshozamok növekedésével kapcsolatban újból fölmerültek olyan magyarázatok, amelyek nem tulajdonítottak nagy jelentőséget az új gyapothibridek bevezetésének, noha tudható, hogy ezek a növekedés elsődleges okai között szerepeltek.³⁰ A gyapottermesztés leginkább munkaerőigényes része a szedés; azok a biológiai fejlesztések tehát, amelyek magasabb növényt és könnyebben szedhető termést eredményeztek, jelentősen növelték a rabszolga-munkaerő eredményességét. Végül amiatt, hogy ezek az írások elsősorban a gyapotra koncentráltak, nem tudták teljes jelentőségében feltárni a rabszolgaságnak az amerikai gazdaság fejlődésében betöltött szerepét. Noha a gyapot minden kétséget kizáróan a legfontosabb, rabszolgák által termesztett növény volt, Kentucky, Missouri és Virginia államban nagy számban foglalkoztattak rabszolgákat olyan, hagyományosan a kisebb családi farmokhoz kapcsolódó termények előállításához, mint a búza.³¹

Ennél is fontosabb, hogy a gazdaságtörténet mellőzése az elemzési szempontokat is leszűkítette. Úgy tűnik, a legtöbb könyv Robert Fogel és Stanley Engerman *Time on the Cross* (1974) című művének³² ismeretében íródott, és némelyikben meg is ismétlődnek a rabszolgaság jövedelmezőségéről vagy az ültetvények hatékonyságáról tett állításai.³³ A szerzők nem vették viszont komolyan azokat a gazdaságtörténelmi vitákat, amelyek a könyv megjelenését követték.³⁴ E vita során megkérdőjelezték Fogel és Engerman kijelentéseit az ültetvényes mezőgazdálkodás méretgazdaságosságára, illetve az egyik legkegyetlenebb munkaszervezés, az ún. *gang labor* szerepére vonatkozóan.³⁵ A *Time on the Cross* nyomán kibontakozó irodalomban ugyanakkor új irányt vett a rabszolgaság intézményének kutatása.

Wright érvelése szerint a korábbi szakirodalom a rabszolgaságot szinte kizárólag a munkaszervezés egyik formájaként írta le, noha helyesebb lenne tulajdonjogi viszonyrendszerként értelmezni, aminek fontos következményei voltak a gazdasági folyamatokra nézve.³⁶ Az ingatlantulajdonosok általában erősen

³⁰ Lásd például Baptist 2014: 126–128; Beckert 2015: 115–116. A biológiai innováció szerepéről a gyapot termelékenységében: Olmstead–Rhode 2008a, 2008b és Rhode 2015.

³¹ Wright 2006.

³² Fogel–Engerman 1974.

³³ Baptist idézi is (Baptist 2014: 478, 11–12. l.) Robert Fogel egy olyan művét (Fogel 1989), amely kissé módosítja a korábbi munka állításait (Fogel–Engerman [1974]).

³⁴ Lásd például David–Temin 1974, 1979.

³⁵ A *gang labor* lényege, hogy a rabszolgákat képességeik alapján csoportokra osztják. Az első, ún. nagy csoport végzi a legnehezebb fizikai munkát, a második egy könnyebbet és így tovább. Így lehetővé válik minden egyes rabszolga munkaerejének teljes kihasználása, nő a hatékonyság és a munka sebessége (a Ford.). Gavin Wright megjegyzi, hogy a nagyobb és kisebb farmok termelékenységé közötti összehasonlítás azért problematikus, mert a kisebb farmok más módon osztották fel a termőföldet, nagyobb arányban termeltek önellátásra. A nagy ültetvények magasabb gyapotföldaránya állhat a nagyobb termelékenység háttérében. A kis- és nagybirtokok földjeinek talajminőségéről nem készült felmérés, az esetleges különbségek is befolyásolhatták a méretgazdaságosságot (Wright 1978). Fogel ezekre a kritikákra reagál: Fogel 1989.

³⁶ Wright 2006.

motiváltak a tekintetben, hogy támogassák az urbanizációt vagy a közjavak elérhetőségét, mivel az ezekből származó haszon a telkek értékét növeli. A rabszolgáltatóknak ezzel szemben nincs ilyen irányú ösztönzésük: tulajdonuk mozgatható, és értékét nem befolyásolják a helyi gazdasági fejlemények. Ezért „kevés hasznuk származott az úthálózat fejlesztéséből” és „nem kívántak különösebben iskola-, falu- és gyárépítésekkel telepéseket vonzani” a környezetükbe.³⁷ A munkaerő-megtakarító innovációk kidolgozása is kevésbé állt érdekükben. A gépi gyapotszedéssel és -feldolgozással kapcsolatos szabadalmak száma csak a rabszolga-felszabadítás után kezdte megközelíteni a kukoricához vagy a búzához használt eszközökét.³⁸ Baptist megfigyelése szerint a gyapotszedést egészen a 20. századig nem gépesítették, s ezt inkább láttatja akadálnak, amelyet a rabszolgáltatók legyőztek, semmint a rabszolgaság következményének.³⁹

Pénzügyek, kockázat és biztosítás

A kapitalizmustörténet egy másik ága a pénzügyekre és a hozzájuk szorosan kapcsolódó kockázat és biztosítás témaköreire koncentrál. Ez a történettudomány horizontjának jelentős tágulását jelenti, a történészek ugyanis a közelmúltig nem tárgyalták a pénzügyeket.

A kapitalizmustörténészek legkreatívabb munkái közé sorolható Jonathan Levy *Freaks of Fortune: The Emerging World of Capitalism and Risk in America* című könyve. Levy munkája a gazdasági kockázatok, illetve a kockázatkezelés történetét járja körül a 19. századtól kezdve. Gondolatmenetének középpontjában az a vélekedés áll, hogy az amerikaiak a „szabadság egy olyan vízióját” dolgozták ki, „amely az önrendelkezés liberális eszményét a személyes kockázatvállaláshoz kötötte” (5). Levy azokra az eszmékre, jogi elvekre és piaci eszközökre koncentrál, amelyek az újonnan keletkezett kockázati tőkék elosztását szabályozták. Az eklektikus elbeszélés változatos kérdéseken vezet végig az olvasót, például hogy egy hajón kitört rabszolgáladás vajon felmenti-e a biztosítót a kötelezettségei alól; vajon az önsegélyező egyletek, amelyek életbiztosítást nyújtottak a tagjaiknak, konkurenciát jelentettek-e az életbiztosító cégeknek; illetve tárgyalja a jelzálogfedezet használatát az 1880-as években; a határidős ügyletek megjelenését és a törvényességük körül kialakult vitát; valamint a bankárok stratégiáit a versenyből fakadó nehézségek kezelésére. Utóbbiak közül részletezi a piaci kockázatok kezelésére alkalmas fúziót, amelyet a bankárok a „szocializmus” egy formájaként jellemeztek. Ahogy Levy is megjegyzi, a kockázatkezelés-

³⁷ Wright 1986: 18.

³⁸ Wright 1978: 108. Ennek a kérdésnek természetesen a gyapottermesztés messze túlmutató vetületei vannak. John Majewski megállapítja például, hogy a déli államokban az egy főre eső szabadalmak száma minden kategóriában alacsonyabb volt, mint az északiakban (Majewski 2015).

³⁹ Baptist 2014: 128.

ben a közzsféra csak a 20. században jut komolyabb szerephez, erre az időszakra azonban az elemzés már nem terjed ki.

Az ebben a cikkben tárgyalt könyvek közül Levy munkája tükrözi a leg-erősebben Polányi befolyását, sőt, gyakran használja Polányi Károly fogalmait, a „kettős mozgást” vagy az „ellenmozgást”. Bizonyos értelemben a *Freaks of Fortune* a *Nagy átalakulás* amerikai kontextusba helyezett újraírásának tekinthető, a magán-kockázatkezelési törekvések középpontba állításával. Ez néhány lenyűgöző következtetéshez vezet, de elemzési problémákat is felvet. Levy nem vesz tudomást a „gazdasági véletlenek világának” azokról a fejleményeiről, amelyek nem magából a kapitalizmusból adódtak, így kizárja elemzéséből az amerikai történelem néhány, váratlan vagyonosodást (*freaks of fortune*) hozó eseményét, mint amilyen a pennsylvaniai olajláz vagy a kaliforniai aranyláz volt. Jelentősebb probléma, hogy a brit és az egyesült államokbeli tapasztalatok közötti analógia pontatlan. A brit kapitalizmus a feudális intézmények hosszadalmas lebontásával jött létre, ami alapjaiban változtatta meg a társadalom szerkezetét. A gyarmati Észak-Amerikában ezek közül az intézmények közül csak kevés létezett egyáltalán, így a kapitalizmus kibontakozása kevésbé alakította át a viszonyokat. Levy számos állítása abból az ellenőrizetlen feltevésből indul ki, hogy a 19. század gyökeres változásokat hozott, s nem csupán már létező folyamatokat gyorsított fel, illetve hogy idővel a gazdasági folyamatok egyre kiszámíthatatlanabbá váltak.⁴⁰

Levy állítása szerint például a jelzálogpiacok és jelzálog-hitelintézetek megszorodása az 1890-es évek elejére azt jelentette, hogy „az amerikai farmgazdálkodás logikája alapjaiban megváltozott. A farmer sajátos fedezete – a föld – elveszett [...]. Nem védte meg többé a piac »viszontagságaitól«” (151–152). A szerző azt állítja, hogy a farmerek kizárólag jelzáloghitel felvételével juthattak földhöz vagy eszközökhöz, és hogy az elzálogosított föld kockázatot jelentett, művelőjét arra kényszerítette, hogy eladásra és ne önellátásra termeljen. Kétséges ugyanakkor, hogy létezett-e bármikor is olyan időszak, amikor az amerikai gazdák kizárólag a létfenntartásra koncentráltak volna.⁴¹ A mezőgazdálkodás általában hitel-szükségletet teremt, és az amerikai földhasználati jogcímek különösen kedveztek a föld árucikké válásának.⁴² Levy azt is megállapítja, hogy a jelzálogpiac növekedése a kamatlábak csökkenéséhez vezetett (153), amivel mintha maga húzná ki a talajt az érvelése alól.

⁴⁰ Farley Grubb adatai a gyarmati pénzügyekről azt mutatják, hogy a preindusztriális Észak-Amerika óriási gazdasági ingadozásoknak volt kitéve (Grubb 2016a, 2016b).

⁴¹ Winifred Rothenberg adatai azt sugallják, hogy Massachusetts állam farmjain már igen korán intenzív piacorientált termelés folyt, és gyakran folyamodtak jelzáloghitelhez is (Rothenberg 1992).

⁴² A hitelezőnek kedvező amerikai földhasználati jogcímeiről és az ettől eltérő hagyományos brit jogi szabályozásról lásd Priest 2006. Levy összesített adatokat közöl a jelzálogalapú eladósodásnak az 1880-as években megemelkedő mértékéről, de ez egy olyan időszak volt, amikor kiterjedt földterületeket vontak művelés alá, az egyes gazdálkodók eladósodásának mértéke tehát nem nőtt ugyanilyen ütemben.

A gazdaságtörténezesek egyszerre fogják lenyűgözőnek és frusztrálóknak tartani ezt a könyvet. A kockázatmegosztás, csakúgy, mint a nyugdíj- és egészségbiztosítási vagy egyéni megtakarítási összegek elhelyezése, kiemelten fontos kérdés, és történetének néhány szokatlan, gyakran elhanyagolt részletét tárja fel a szerző. Tesz azonban egy-két zavaros megállapítást is a pénzügyekkel és a pénzpiacokkal kapcsolatban, amelyekről nehéz eltekinteni. Azt állítja például, hogy „a polgárháború előtti Amerika pénzeszközökben viszonylag szegény volt, a nemzeti vagyon tárgyi eszközökben, földekben és rabszolgákban feküdt” (78). Ez az okfejtés azonban félrevezető: amikor valaki földet vagy rabszolgát vásárolt, az árukat kifizette az eladónak, akinek tehát a pénzeszközei éppen annyival nőttek, amennyivel a vásárlói csökkentek, a nemzeti „pénztőke” összege tehát nem változott.⁴³ A határidős üzletek tárgyalásában pedig alig olvashatunk az árupiacokra gyakorolt hatásokról,⁴⁴ helyette Levy inkább azokra a csavaros jogi okfejtésekre koncentrálna, amelyekkel a jogászok igyekeztek a határidős ügyleteket megkülönböztetni a tőzsdéi fogadástól vagy a szerencsejáték egyéb formáitól. És szembeütően hiányzik a narratívából néhány a legfontosabb amerikai kockázatsökkentő eszközök közül, nevezetesen a bankszektor korlátozása (vagy olykor bizonyos bankok bezáratása).

A kockázatkezelés az olykor „haveri kapitalizmusként” emlegetett rendszerben is szerepet játszik, amelyben az üzleti világ egymással kapcsolatban álló alakjai arra használják politikai befolyásukat, hogy rávegyék az államot kockázataik átvállalására. A haveri kapitalizmus kiemelkedő helyet foglal el Richard White *Railroaded: The Transcontinentals and the Making of Modern America* című könyvében. Az ipar vezető figuráinak levelezésére és üzleti papírjaira támaszkodva ez a fontos munka a hűtlen kezelés, a korrupció, a csalás és a félrevezetés jelenségeit részletezi, amelyek mindenütt jelen voltak a komoly állami támogatást élvező korai transzkontinentális vasútépítkezések során. A szövetségi állam és a befektetők által a nem teljesített értékpapírokban elszenvedett kár mellett White kitér más hatásmechanizmusokra is, és arra a megállapításra jut, hogy „a transzkontinentális vasutak stratégiájukat, pénzügyeiket, munkaviszonyaikat és környezeti hatásaikat tekintve nem egyszerűen elhibáztak, de úgyszólván katasztrofálisak voltak” (507).

A könyv terjedelmes, és valóban feltár olyan témákat, mint a munkaviszonyok, a tarifapolitika és a transzkontinentális vasutak hatása a telepes moz-

⁴³ Ez az úgynevezett „tőkefelszívódás”-elmélet, amelyet minimum Ulrich Phillipsig vezethetünk vissza (Phillips 1905: 60). Az elmélet szerint a déli ültetvényesek minden tőkéjüket földbe és rabszolgába fektették, így „nem halmoztak fel felesleget más típusú befektetésekhez”. Levy szintén kifejezetten a Déltre alkalmazza a tézist (95). Az elméletről lásd Wright 1986: 20.

⁴⁴ David Jacks kimutatta, hogy a határidős üzletek csökkentették az árucikkek áringadozását (Jacks 2006). Davis, Hanes és Rhode megjegyzi, hogy a határidős üzletek megjelenése a gyapotkereskedelemben arra ösztönözte a textilmanufaktúrákat, hogy nagyobb raktárkészleteket halmozzanak fel nyers gyapotból, mivel ez képessé tette őket az árváltozásokkal szembeni védekezésre. A nagyobb készletek kisebb áringadozáshoz vezettek, s ez kiegyenlítette a kínálat változását (Davis–Hanes–Rhode 2009).

galmakra vagy a Nyugat természeti kincseinek kiaknázására. De igazi erőssége a vasútépítő körök pénzügyi manipulációinak elemzése, illetve az olyan botrányok részletes leírása, mint amilyen a Crédit Mobilier körül robbant ki, ami óriási mennyiségű levéltári kutatást tükröz.  l nk színekkel ecseteli, hogyan váltak olyan alakok, mint Henry Villard, „a rossz vállalatirányítás szuperh s ev , akik hatalmasak és vakmerőek voltak, s akár egyetlen szempillantás alatt cs dbe tudták vinni a vasutakat” (217) – szembenelve ezáltal például Alfred Chandler munkájával,⁴⁵ amely a vas t p ri menedzserek sikereit hangsúlyozta. Különösen izgalmas a rivális vezet k taktik inak leírása, amelyekkel egymást próbálták h t rbe szorítani, manipulálva a törvényhozást, vagy az egyazon vasútvonal különböző befektetői csoportjai közötti árulások és csalások bemutatása. Ez a könyv értékes forrás lesz bárki számára, akit érdekel a 19. századi vasútépítések finanszírozásával kapcsolatos pénzügyi problémák világos áttekintése.

De ahogyan a *Freaks of Fortune*, ez a könyv is csalódást fog okozni a gazdas gt rt n szeknek. White jó néhány olyan csalási esetet rögzít, amelyek tekintélyes veszteségeket produkáltak – például bennfentes kereskedelem révén; óriási könyvelési csal sokon keresztül, ami miatt maguknak az ügyvezetőknek sem lehetett fogalmuk saját vasúti vállalkozásuk pénzügyi helyzetéről; illetve valójában cs dbe ment, mégis szilárdnak mondott vasúti vállalatok részvényeinek értékesítése folytán. Figyelembe véve azt a rengeteg pénzt, amit az iparág később megtermelt, valószínűtlen, hogy teljes ez a történet. Tény, hogy az adatokhoz hozzáférő bennfentesek becsaphatj k a befektetőket. De a csalás következtében a racionális befektető meg fogja változtatni a magatartását, és nem fektet be többet, vagy csak olyan értékpapírokba, amelyek nem rejtik magukban a csalás kockázatát – például kizárólag elsőbbségi jelzálogalapú kötvények megvásárlásával reagál. White nem vizsgálja, hogy milyen következményekkel jártak a csalások és sikkasztások a vasúti vállalatok és a pénzpiacok közötti interakciókra nézve, és semmilyen világos adatot nem k z l a kiemelkedő vasúti értékpapírok összetételéről, illetve arról, hogy utóbbi hogyan változott az idők során.

Ez az a pont, ahol a közelmúlt válságával való párhuzam félrevezette a szerzőt. Az említett értékpapírokat jegyző bankárokat általánosan b nr szesnek látja a csalásban, vagy abban, hogy semmit sem tettek annak megakadályozására (375, 380 skk). De a legnagyobb 19. századi részvényesek mindennél fontosabb jó hírneve komolyan sérült volna, ha több alkalommal is hamis papírokkal kereskednek. Érdemes felidézni, hogy ekkoriban nem léteztek hitelminősítő intézetek – a befektetőknek a bankárok által az értékpapír eladásakor kiállított dokumentumokra kellett hagyatkozniuk. Válaszul a csalásokra, a vasúti kötvényeket jegyző bankárok is változtattak a magatartásukon. Egyre aktívabban vettek r szet a vasúti vállalatok irányításában,  gy befolyással lehettek a bennfentesek viselkedésére.⁴⁶ Figyelemre méltó, hogy White tárgyalja a Northern Pacificnek

⁴⁵ Chandler 1977.

⁴⁶ Carosso 1970; Hilt 2014.

az 1893-as pánik során bekövetkezett csődjét, de nem említi, hogy a vállalatot James J. Hill és J. P. Morgan később roppant sikeresen újjászervezte, ami Morgan két partnerét is meggyőzte arról, hogy társuljanak.⁴⁷

A pénzügy és a kockázat témáit tárgyaló két további könyv középpontjában a pénzpiacok 20. századi fejleményei állnak. Mindkettő arra a társadalmi-politikai kontextusra fókuszál, amelybe az értékpapírpiacok fejlődése ágyazódott, hogy Polányi fogalmát használjuk. Louis Hyman *Debtor Nation: The History of America in Red Ink* című könyve az amerikai fogyasztói hitelek piacának kialakulását elemzi a huszadik században. Julia Ott *When Wall Street Met Main Street: The Quest for an Investor's Democracy* című munkája pedig a tömegek megjelenését vizsgálja az értékpapírpiacokon a 20. század elején.

A *Debtor Nation* elbeszélése 1920 táján kezdődik olyan újításokkal, mint a kis összegű kölcsönökre vonatkozó törvényalkotás és a pénzügyi vállalatok megjelenése. A könyv ezután nyomon követi a fogyasztói hitel jogi és intézményi fejleményeit a következő évtizedekben, például a New Deal nyomán bekövetkező változásokat a jelzáloghitel-piacon, a fogyasztói hitelek II. világháború alatt bevezetett korlátozásait, a háború utáni hitelpiac alakulását, valamint a hitelkártyák megjelenését és az értékpapírosítást. Hyman elemzése alapos, hangsúlyozza az állami intézkedések szerepét a hitelpiacok fejlődési ívének formálásában. A jelen szövegben tárgyalt összes munka közül egyedül Hymané vonultat fel fontos kvantitatív kutatási eredményeket gondolatmenetének alátámasztására. Könyve a 20. századi hitelpiaci fejlődés értékes forrása.

Azok az olvasók, akik a modern jelzálogpiac intézményi hátterére kíváncsiak, különösen hasznosnak fogják találni Hyman könyvének vonatkozó fejezetét. Röviden tárgyalja az 1968-as lakásügyi törvényt, amely rendelkezett a *Federal National Mortgage Association* (FNMA vagy „Fannie Mae”, kb. kormányzati jelzálogintézet – a Ford.) magán-részvénytársasággá alakításáról, és létrehozta a modern, jelzálogfedezettel biztosított értékpapírokat; majd nyomon követi a jelzálogpiac további újításait, egészen az 1980-as, 1990-es évekig. Utóbbiak gyakran a kormányzat és a pénzügyi szektor együttműködésének eredményeképpen jöttek létre, mint a jelzálogfedezettel biztosított értékpapírok (*collateralized mortgage obligation*, CMO), ami aztán később hasonló innovációkhoz vezetett a hitelkártya-követelések finanszírozása területén.

Hyman könyve értékes munka, van azonban két fontos hiányossága. Először is, a „modern hitelrendszer” tanulmányozásaként határozza meg önmagát, ez azonban a „modern” és a premodernnek tekintett időszak különbségeinek túlhangsúlyozásán alapul. A szerző szerint a tanulmányozott időszak előtt, azaz az 1920-as éveket megelőzően a magánhitel „a gazdasági élet peremjelensége volt”, és a könyvben rögzített folyamatok „új szerepkörrel” ruházták fel a magánhitelt „az amerikai kapitalizmus keretei között” (1). Jóllehet az egyszerű háztartásokat kiszolgáló hitelintézetek a 19. században máshogy szerveződtek, hasonlóan

⁴⁷ Campbell 1938.

működtek, mint 20. századi utódaik, ráadásul Hyman azáltal, hogy nem vette figyelembe ezeket az elemzés során, néhány valószínűleg fontos fejleményt szem elől tévesztett. A 19. század közepétől fogva például a lakáshitel igénylő háztartások fordulhattak az egyre növekvő számú építési vagy hitelegyesületekhez.⁴⁸ Az 1880-as években pedig a nyugati jelzálogot járadék- vagy fedezett kötvény formájában értékpapírosították, és a keleti befektetők számára piacra bocsátották. Mindkét intézményi keret összeomlott a pénzügyi válságok során.⁴⁹ Amennyiben bekerültek volna a tanulmányba, a későbbi hitelpiaci intézmények instabilitásáról folytatott vita történeti anyaggal gazdagodhatott volna.

Második hiányérzetünk Hyman könyvével kapcsolatban a 2008-as világgazdasági válságot tárgyaló résznél támadt. Az elbeszélés nem terjed ki a 2000-es évek elejére, ami ésszerű választás egy történeti témájú könyvben. Éppen ezért ugyanakkor nem vesz számba olyan, a jelzálogpiaci intézményeket érintő változásokat, mint a másodlagos jelzáloghitelezés hatalmas léptékű növekedése, ami épp a válság előestéjén következett be. A könyv mégis a válság elemzésével fejeződik be, amelyből így annak számos közvetlen oka kimarad, vagy csak felszínesen kerül említésre. Az elemzés gazdasági okfejtése néhány hibát is tartalmaz. A fogyasztói hitelek értékpapírosítását úgy értékeli például, hogy azok „a tőke nem termelési célú befektetésekbe terelését” jelentik (286). Csakhogy az ilyen hitelek mindaddig, amíg csalás nem merül fel, gyümölcsöző gazdasági tevékenységek végzését teszik lehetővé; az előző gondolatmenet ezért hallgatólagosan az egész pénzügyi szektor improduktivitását sejteti.

Julia Ott a *When Wall Street Met Main Street*ben amellettt érvel, hogy a háztartások értékpapír-tulajdonlásának növekedése az 1920-as években nem az iparosodásnak vagy a pénzügyi szektor fejlődésének elkerülhetetlen következménye volt. A pénzeszközök tulajdonlásának előmozdítása inkább a politikai döntéshozók és a pénzügyi, illetve ipari szektor vezetői által tett tudatos erőfeszítések eredménye. Ebben az izgalmas narratívában a háztartások befektetői magatartásra ösztönzése a „tulajdonosi demokrácia” eszményéből fakadó politikai-társadalmi program részeként jelenik meg.

Sok kutatóhoz hasonlóan⁵⁰ Ott is óriási jelentőséget tulajdonít az I. világháború Szabadság Kölcsön-kampányainak. Ezeket nem csupán azért folytatták, hogy anyagi forrásokat gyűjtsenek a háborús erőfeszítések finanszírozására, hanem azért is, hogy a társadalom gyakorlatilag minden eleme, a nőegyletektől a vallási szervezetekig kivegye a részét a kötvények vásárlásából egy sor erősen mediatisztált hadikötvényjegyzés segítségével. Ott meglátása szerint az üzletemberek tanultak a Szabadság Kölcsönök példájából, és saját politikai, például a munkaviszonyokkal vagy az új szabályozások bevezetésével kapcsolatos céljaik

⁴⁸ Bodfish 1931.

⁴⁹ A lakáshitel-intézetek a nagy világgazdasági válság idején dőltek be (Fleitas–Fishback–Snowden 2015), a fedezett jelzálogkötvények nyújtása az 1893-as pánik következtében omlott össze (Snowden 2010).

⁵⁰ Mitchell 2007.

érdekében hasonló kampányokat indítottak értékpapírjaiknak az alkalmazottaik közötti vagy más háztartások számára történő értékesítésére. Az új tulajdonviszonyok kialakítására vonatkozó elméletekkel összhangban ezek az üzleti vezetők részesíteni kívánták sikereikben a háztartásokat, sőt, a New York-i tőzsde egyenesen „a nép piacának” nevezte magát.

Ahogy a *Debtor Nation*, úgy Ott könyve is úgy mutatja be a 20. század eleji történéseket, mintha azoknak nem lettek volna történeti előzményeik, s ezáltal eltúlozza a tárgyalt és az azt megelőző korszak közötti különbségeket. Ott véleménye szerint 1900 előtt „a legtöbb amerikai úgy vélte, hogy a kötvény- vagy részvénytulajdonosok kevés figyelmet szentelnek a közgazdasági elméleteknek vagy a gazdasági döntéshozatalnak” (2). Valójában a 19. században a részvénytársaságok, illetve a részvényeseiknek és hitelezőiknek juttatott jogok az amerikaiak érdeklődésének középpontjában álltak, és a róluk szóló szenvedélyes beszédek mindenütt jelen voltak a korszak politikai diskurzusában.⁵¹ Sőt, az új tulajdonviszonyok néhány korai előzményét is felfedezhetjük a 19. század eleji vállalat szabályozási doktrínákban.⁵² A korábbi történeti anyag teljes kizárása lehetetlenné teszi, hogy megértsük a könyv középpontjában álló fejlemények történeti alapjait.

Konzervatív gazdasági elméletek a késő 20. században

A történettudományban nagy hagyománya van a baloldali szociális mozgalmak kutatásának. Ezzel szemben Alan Brinkley úgy írta le az amerikai konzervativizmust, mint „a történeti kutatás kvázi árvagyerekét”, noha alapvetően fontos a 20. század megértéséhez.⁵³ Brinkley megállapítása óta a konzervativizmus iránti érdeklődés megnőtt a történészek körében, s néhányuk munkája a kapitalizmus-történet égisze alá tartozik. Ez az irányzat növekvő érdeklődést mutatott a konzervativizmus és a konzervatív közgazdasági elméletek iránt. A gazdaságtörténészek viszont viszonylag keveset foglalkoztak közgazdasági eszmék és doktrínák történetével. Létezik természetesen a közgazdaságtannak egy kis alterülete, amely a gazdasági gondolkodás történetével foglalkozik, és művelői közül néhányan közöltek is tanulmányokat konzervatív gondolkodókról.⁵⁴ Mégis, a kapitalizmustörténészek kutatásai a konzervatív gazdasági elméletekre vonatkozóan olyan egyedülálló módon járulnak hozzá a terület kutatásához, aminek nincs párja a gazdaságtörténet területén. Noha ezek a könyvek nagyon különböznek a többi eddig ismertett munkától, bizonyos értelemben ezek egészítik ki a legjobban a gazdaságtörténeti szakirodalmat. Nem elemzik vagy értelmezik a szóban forgó

⁵¹ Lamoreaux 2015a.

⁵² Hilt 2008, 2013.

⁵³ Brinkley 1994: 409.

⁵⁴ Lásd például Goodwin 2014.

elméletek tartalmát, inkább az azokat elhivatottan terjesztő egyénekre és szervezetekre koncentrálnak.

Kim Phillips-Fein *Invisible Hands: The Businessmen's Crusade Against the New Deal* című munkája az 1930-as évektől kezdve követi nyomon bizonyos üzletemberek annak érdekében tett erőfeszítéseit, hogy a jóléti állammal szemben kritikus közgazdasági elméleteket népszerűsítsenek. A könyv gondos kutatáson alapuló beszámolókat tartalmaz a tanácsadó szervezetek, ún. agytrösztök (*think tanks*) eredetéről, és más, az üzleti szektor által finanszírozott egyesületekről, amelyek az 1950-es évektől kezdve „elősegítették a konzervatív mozgalom felemelkedéséhez szükséges infrastruktúra kialakítását” (86). Ezek között volt például Friedrich von Hayek *Mont Pelerin Society* nevű szervezete, amely később *American Enterprise Institute* néven működött, és sok másik is, amelyek sohasem léptek ki az ismeretlenségből. A könyv kiemeli egy maroknyi különösen befolyásos figura szerepét, mint amilyen Lemuel Boulware volt a General Electricnél, és egészen az 1970-es évekig nyomon követi az üzleti berkeknek a konzervatív közgazdasági elméletek népszerűsítésére tett erőfeszítéseit. Részletes és világos leírást közöl az említett elméletek születéséről, valamint kapcsolódásaikról az antikommunista, illetve a konzervatív vallásos gondolatokhoz. A könyv egy volt General Electric-szóvivő, Ronald Reagan elnökké választásával zárul.

Ez az akkurátus kutatás egy sor érdekes kérdést vet fel. Miért támogatta néhány üzletág és vállalatvezető a New Dealt (és a hozzá kapcsolódó politikai változásokat), míg mások elutasították ezeket? Miért vált néhány konzervatív szervezet igazán befolyásossá és sikeressé, míg mások ismeretlenül szűntek meg? Phillips-Fein nyújt valamilyen válaszkísérletet az utóbbira, amikor azt állítja, hogy „néhányeknek az a szerencsétlenség jutott, hogy egy olyan időszakban álltak elő elméletükkel, amikor a gazdaság stabil volt és növekedési pályára állt”, míg az 1970-es évek agytrösztjei „egy olyan korban dolgozhattak, amikor úgy tűnt, a liberalizmus már nem lesz képes beváltani az ígéreteit” (167). Az ilyen kérdések föltárása azonban nem szerepelt a szerző céljai között.

A Phillips-Fein könyvében is emlegetett Ayn Rand áll Jennifer Burn *Goddess of the Market: Ayn Rand and the American Right* című könyvének közép-pontjában. Rand Alisa Rosenbaum néven született Oroszországban, 1905-ben, és lenyűgöző élettörténetét, amelyet a szerző Rand személyes dokumentumainak felhasználásával írt meg, hihetetlenül élvezetes olvasni. A legjobban az intellektuális életrajz műfaji kategóriájával leírható *Goddess of the Market* részletezi Rand később objektivizmusként ismertté vált filozófiájának formálódását és e gondolatok hatástörténetét. Burn már a legelején megjegyzi, hogy „az irodalomtörténészek között szinte teljes az egyetértés abban, hogy [Rand] rossz író” (2), az ő könyve azonban mentes Rand gondolatainak illetően minősítésétől.

A *Goddess of the Market* annyiban egészíti ki az *Invisible Hands* elbeszélését, hogy Rand kapcsolatait elemzi az utóbbiban megjelenő személyekkel és intézményekkel, illetve feltárja álláspontjaik azonosságait és különbözőségeit. Az egyik legérdekesebb részlet, amelyet a könyvből megtudunk, hogy Randnek nem volt

sok türelme a közgazdaságtan tudósaihoz, még azokhoz sem, akik a természetes szövetségesei lehettek volna. Hayeket például „színtiszta méregnek” tekintette (104), de Milton Friedman és George Stigler 1946-os, lakbérszabályozásról szóló *Tetők vagy mennyezetek* című pamfletjét is „ártalmasnak” titulálta (117), mivel a szerzők kívánatosnak tartottak bizonyos korlátozott állami beavatkozást. Burns konstatálja, hogy Rand objektivizmusa „nem enged teret részletezésnek, továbbgondolásnak vagy értelmezésnek” (6). Lehetséges, hogy a befolyása azért a halála után nőtt meg, mert akkor már lehetővé vált, hogy mások hatására gondolatai valamiképp továbbfejlődjenek. De a könyv azt is nyilvánvalóvá teszi, miért maradt Rand hatásos szerző és „az amerikai kamaszok alternatív olvasmánylistájának része” (282).

A Wal-Mart az *Invisible Hands* által tárgyalt szervezetek egyik legfontosabb céges támogatója, és ismert konzervatív munkahelyi kultúrájáról. Bethany Moreton *To Serve God and Wal-Mart: The Making of Christian Free Enterprise* című könyve ezt a kultúrát mutatja be. Leírja a cég azon kezdeti igyekezetét, hogy vonzóvá tegye magát a konzervatív vidéki berkekben, azok értékrendjének átvételével. A munkaerőt nemi szempontok alapján osztották be, a nők eladóként, míg a férfiak vezetői pozíciókban dolgoztak. Moreton szerint ez lehetővé tette a Wal-Mart számára, hogy megnyerje a helyi vásárlókat, illetve hogy olcsó munkaerőt, házas nőket tudjon alkalmazni. A munka nagymértékben támaszkodik belső kiadványokra, például a *Wal-Mart Worldre*, és ezek alapján vázolja fel a cég kezdeti növekedését és fejlődését.

Bár Moreton könyve néhány érdekes adalékkal szolgál, jól példázza azt is, milyen korlátai vannak egy gazdasági téma pusztán kulturális megközelítésének. A szerző óriási jelentőséget tulajdonít a Wal-Mart azon erőfeszítéseinek, hogy beépítse működésébe származási helye, az Ozarks-fennsík értékrendjét. De elmulasztja összevetni ezeknek az értékeknek a súlyát a cég üzleti modelljének más számottevő elemeivel, többek közt a beszerzési stratégiáival vagy az árképzés irányelveivel. Ennél is fontosabb, hogy a Wal-Mart hamar messze túlnőtt az Ozarks-régióin, és a világ legnagyobb magánmunkáltatója lett. Alkalmazottainak száma ma megközelíti a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg létszámát.⁵⁵ A könyv nem fejt fel, hogy a Wal-Mart milyen eszközökkel igyekezett megnyerni a vidéki protestáns lakosságot Arkansasban és Missouriban, és ez hogyan befolyásolta a sikerét olyan helyeken, mint Mexikó. Megismételték-e az Ozarks-vidéken bevett munkaszervezési gyakorlatokat, vagy szükség volt azok átdolgozására? A könyvet olvasva túl sok ilyen és hasonló kérdés vetődik fel.

⁵⁵ 2015-ben a Wal-Mart 2,1 millió alkalmazottat foglalkoztatott, míg a Kínai Népi Felszabadító Hadseregnek 2,3 millió tagja volt (The World's Biggest Employers. *Forbes* 2015. június 23., <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2015/06/23/the-worlds-biggest-employers-infographic/#bc197ee686b5> – utolsó letöltés: 2018. április 24.).

GAZDASÁGTÖRTÉNETI TANULSÁGOK: INTÉZMÉNYTÖRTÉNET ÉS KONTRAFAKTUÁLIS TÖRTÉNELEM

A történettudománynak megvannak a maga erősségei, s ezek eltérnek a közgazdaságtanétól. Javaslatom nem az, hogy a kapitalizmustörténészek vegyék át a gazdaságtörténészek módszereit, de sokat nyerhetnének, ha néhány, a gazdaságtörténészek által kidolgozott elemzési koncepciót és technikát beépítenének okfejtéseikbe. Erre a legalkalmasabbak az intézménytörténet és a kontrafaktuális vizsgálatok volnának. Érdeemes megjegyezni, hogy ezek azok a módszerek, amelyek a két Nobel-díjast, akik gazdaságtörténeti munkáikért kaptak elismerést – Douglass Northt és Robert Fogelt – ismertté tették.

Intézmények alatt a „gazdaságtörténészek az egyének által lefektetett korlátokat [értik], amelyek az emberek közötti interakciókat alakítják”, s ezek felölelik a formális, törvényben vagy alkotmányban rögzített szabályokat csakúgy, mint a szokásokban és hagyományokban manifesztálódó informálisakat.⁵⁶ Nyilvánvaló, hogy minden itt bemutatott kapitalizmustörténeti munka érinti az intézmények kérdését – a rabszolgaságét, az evangéliumi protestantizmusét vagy a tulajdonviszonyokét –, illetve olyan kulturális kérdéseket, amelyek szorosan kapcsolódnak az intézményekhez.⁵⁷ A kapitalizmustörténészek között oly nagyhatású Polányi-fogalom, a „beágyazottság” szintén arra mutat, hogy az intézményeket be kell vonni az elemzésbe. Ennek ellenére Beckert kivételével egyetlen szerző sem foglalkozik azzal a szereppel, amelyet az intézmények játszottak a gazdasági folyamatok alakításában vagy szabályozásában. Az intézményi háttér ilyen típusú vizsgálatának beemelése a kapitalizmustörténészek kutatási programjába nagyobb magyarázó erővel bíró munkák létrejöttét segítette volna elő.⁵⁸

Vegyük a rabszolgaság intézményének példáját. Engerman és Kenneth Sokoloff egy sor nagy hatású munkában fejtette ki,⁵⁹ hogy a rabszolgaság velejárói voltak mind a nagyfokú egyenlőtlenségek, mind az ezek fenntartására létrehozott intézmények. A nyugati félteke volt gyarmatainak összehasonlító vizsgálatával kimutatták, hogy a rabszolgatartó társadalmak hajlamosak korlátozni a polgárjog elérését, gyengébb iskolarendszert hoznak létre, visszaszorítják a bevándorlást és akadályozzák a bevándorlók földhöz jutását, általánosságban pedig jellemzően kevesebb gazdasági lehetőséget tudnak nyújtani az egyszerű ember számára. Az itt tárgyalt könyvek rávilágítanak az iparosodás, az urbanizáció és a gazdasági mobilitás hiányára a gyapottermesztő délen, de elmulasztják megvizsgálni, milyen következményekkel jár mindez a gazdaság fejlődésére nézve.

⁵⁶ North 1991: 7. A magyar fordítás Melegh Attila munkája: North 2010: 3 (a Ford.).

⁵⁷ A közgazdászok elkülönítik a társadalmi normákat és egyéni vélekedéseket magában foglaló kultúrát és az intézményeket. A kultúra képezi az intézmények alapját, és meghatározhatja bizonyos intézmények hatásosságát vagy jelentőségét is. Lásd Alesina–Giuliano 2015; Tabellini 2010, illetve az általuk idézett művek.

⁵⁸ Néhány történész már elkezdett az intézmények vizsgálatával foglalkozni (például Conti-Brown 2016), de tudomásom szerint kapitalizmustörténészek még nem.

⁵⁹ Engelman–Sokoloff 2000, 2005, 2012.

Beckert, Baptist és Johnson eltökélt szándéka, hogy kimutassa a rabszolgaság gazdaságok jövedelmezőségét, illetve azt, hogy a rabszolgaság mennyire kompatibilis a kapitalizmussal. Ez azonban ahhoz vezet, hogy figyelmen kívül hagyják a rabszolgaságnak az intézményekre és a fejlődésre gyakorolt káros hatásait.⁶⁰ A rabszolgaság általánosságban kompatibilis a kapitalizmussal, de inkompatibilis azzal, amit Majewski schumpeteri vagy dinamikus kapitalizmussal nevez,⁶¹ illetve az utóbbi alapját képező intézményekkel.

A déli rabszolgaság rendszernek az afrikai-amerikai kizsákmányolásán kívül is voltak messze ható következményei. Ahogyan az Engerman–Sokoloff-féle elemzés előrevetíti, a déli államok intézményei a rabszolgaság kiszolgálására jöttek létre, és nem sok lehetőséget kínáltak a nem rabszolgaságos társadalmi rétegeknek. Noha ezek az intézmények változtak az idők során, mégis nagyon különbözőek maradtak a más államokban kialakultaktól. Az intézményekre gyakorolt hatásán keresztül a rabszolgaság egy sor máig kimutatható negatív hatást gyakorolt az amerikai Délre. Nyeréses volt ugyan, és hozzájárult néhány hatalmas vagyon létrejöttéhez, de öröksége az Egyesült Államok egész régióit tette szegényebbé.

Az intézmények középpontba állítása a bizonyos pillanatokban bekövetkezett drámai változások bemutatása helyett az időbeli folytonosság letéteményeseit állíthatná előtérbe a kapitalizmustörténet-írásban. Levy, Hyman és Ott munkája egyaránt olyan gazdasági fejleményekkel foglalkozik, amelyeket újnak minősít. Ezeket a változásokat ugyanakkor legalább részben jóval korábban létrehozott intézmények határozták meg, például az adók és hitelezők viszonyát szabályozó jogi keretek.⁶² Amennyiben a szerzők utánajártak volna, milyen mértékig befolyásolták az ilyen jellegű intézmények a gazdaság fejleményeit, nemcsak elemzésük vált volna komplexebbé, de a drámai változásokról tett kijelentéseik is hitelesebbek lennének.

A kapitalizmustörténetesek a kontrafaktuális kérdésfeltevések alkalmazásával is jól jártak volna. Utóbbiak természetesen csupán gondolatkísérletek, amelyek során néhány kiindulópontot a valós tényekkel szemben megváltoztatunk, majd felmérjük a lehetséges következményeket. Sok történetésznek nyilvánvalóan nincs igénye a kontrafaktuális történelem.⁶³ A gazdaságtörténetesek ugyanakkor nem

⁶⁰ Jellemző, ahogyan Baptist értékeli Frederick Law Olmstead megállapításait, aki megfigyelte a német bevándorlók mozgását a Mississippi mentén Iowa irányába, és úgy vélte, ők más típusú társadalmat építenek fel, mint a déliek, olyat, amely bővelkedik „malmokban és hidakban, iskoláépületekben és sok mérföldnyi vasútvonalban”. Baptist ezt az északiak elfogult látásmódjának tudja be, akik szerinte „igyekeztek [...] bizonyítani, hogy a rabszolgaság nem volt hatékony” (Baptist 2014: 348). Csakhogy Olmstead meglátása arról, hogy Iowa fejlettebb intézményrendszerrel és sokszínűbb, dinamikusabb gazdasági rendszerrel rendelkezett, teljes mértékben helytálló, miközben nem vonja kétségbe azt az állítást, hogy a rabszolgaság alkalmasnak bizonyult a hatékony gyapotművelésre.

⁶¹ Majewski 2015.

⁶² Coleman 1974.

⁶³ Evans 2013; Tucker 1999.

azért gondolnak át kontrafaktuális problémákat, mert különösen vonzódnának az alternatív történelmekhez,⁶⁴ ennek oka inkább az, hogy minden oksági kapcsolatról tett kijelentés kontrafaktuális állítást rejt magában. Ha azt állítjuk, hogy az aranyalapra való áttérés okozta a nagy világgazdasági válságot, akkor egyúttal azt is állítjuk, hogy ha nem lett volna aranystandard, a világválság sem következett volna be; ez a két állítás egyenértékű. Természetesen nincs mód arra, hogy megtudjuk, pontosan hogyan is nézett volna ki a húszas évek végi nemzetközi monetáris rendszer az aranystandard nélkül, de ha elképzeljük ezt a világot, az segít beazonosítani azokat a hatóerőket, amelyek az aranyalaptól függetlenül lehettek a világgazdasági válság okozói. A gazdaságtörténészek jellemzően nem azért tesznek fel „mi lett volna, ha?” típusú kérdéseket, hogy végiggondoljanak egy alternatív eseménysort, hanem azért, mert így össze tudnak hasonlítani két esetet, egy olyat, amelyben egy bizonyos feltétel teljesül, és egy másikat, amelyben nem.⁶⁵

Az említett kapitalizmustörténeti munkák mind tartalmazznak oksági kijelentéseket, vagyis implicit kontrafaktuális állításokat is, de csak kevés fogalmazódik meg világosan, és egyik sincs mélységében kifejtve. Ezeknek a kérdéseknek a körültekintő végiggondolása más, néhol talán árnyaltabb következtetésekre vezethetett volna. A rabszolgaság témáját feldolgozó könyvek például mind nagyon hasonló módon amellezt érvelnek, hogy a rabszolgaság szükséges volt az ipari forradalom végbemeneteléhez.⁶⁶ Ez logikusan hangzik: az amerikai ültetvények váltak a brit piac legfőbb nyersgyapot-ellátóivá, és ez a nyers gyapot jelentette a szükséges nyersanyagot annak a brit textiliparnak, amelynek vállalkozóira az ipari forradalom élcsapataként tekintünk. Ha azonban vizsgálták volna ennek az állításnak a kontrafaktuális párját, előfordulhat, hogy az állítás hamisnak bizonyult volna.

Tételezzük fel, hogy az amerikai nyers gyapot valóban szükséges volt az ipari forradalomhoz. A kérdés így az marad, vajon a rabszolgaság szükséges volt-e ennek a gyapotnak a megtermeléséhez, vagy ugyanezt kontrafaktuálisan megközelítve: vajon az amerikai rabszolgaság hiányában az ipari forradalomhoz

⁶⁴ Egy alternatív történet teljes végiggondolása időnként lehetséges, mint azt Fogel híres példája mutatja az amerikai vasúthálózzal kapcsolatban (Fogel 1964). Ez azonban azzal is járhat, hogy a túl sok feltételezés végül tévedésekhez vagy logikai hibákhoz vezet.

⁶⁵ A nagy világgazdasági válság okairól született legjobb gazdaságtörténeti kutatások azon a vizsgálaton alapulnak, hogy a különböző országok az 1930-as évek során mikor adják fel az aranyalapot, így azonosíthatóvá válik annak szerepe a válság terjedésében, lásd Eichengreen 1992. Az országok konkrét aranyalappal és anélkül megélt tapasztalatait hasonlítják össze; nem építenek fel egy teljes kontrafaktuális világot.

⁶⁶ Beckert kijelenti például, hogy „míg a 18. században a rabszolgaság lehetővé tette az iparosodás beindulását, mostanra [a 19. századra] egyenértékűvé vált a folyamatos terjeszkedéssel” (Beckert 2015: 117). Láthatóan egyetértőleg idézi az *American Cotton Planter* című újságot is 1853-ból, amely azt állítja, hogy „hiábavaló arról beszélni, hogy a világ ellátására szabad munkaerővel is meg lehet termelni a gyapotot” (Beckert 2015: 119). Baptist pedig azt állítja, hogy nem egyszerűen a rabszolgaság, hanem a rabszolgák kínzása volt az ipari forradalom „igazi eredője” (Baptist 2014: 130).

szükséges gyapotot elő lehetett volna állítani. Az amerikai gyapottermesztést valóban döntően a rabszolgatartó ültetvények végezték, és a Dél kisbirtokos farmerei gyakran önellátásra termeltek. De az a következtetés, hogy a rabszolgákkal végeztetett gazdálkodás szükséges volt a nagy tételben történő gyapottermesztéshez az amerikai Délen, vagy hogy a kistulajdonosok nem voltak alkalmasak a gyapottermesztésre, megalapozatlan. David Weiman kutatása kimutatta, hogy a polgárháborút és a rabszolga-felszabadítást követően Georgia állam Upcountry régiójában a szállítási infrastruktúra kiterjesztése és a kereskedelmi központok megerősödése a kistulajdonos farmerek számára is lehetővé tette, hogy az önellátásról a gyapottermesztésre térjenek át. A rabszolgaság politikai és gazdasági intézményrendszere alkalmasint korlátozta a vasúti és piaci infrastruktúra kiépülését Észak-Georgiában, és hatékonyan gátolta a kisbirtokosok kijutását a piacra, ami lehetővé tette volna számukra, hogy gyapottermesztőként is megéljenek.⁶⁷ Miután a rabszolgaság intézményét eltörölték és a piacra jutás körüli gondok megoldódtak, a régió gazdálkodói fontos gyapottermesztőkkel váltak.

Az amerikai Dél bizonyos régióit a talaj- és klímaadottságok a világ legtermékenyebb gyapottermesztő területei közé emelik. Nem ésszerűtlen tehát az a feltételezés, hogy a rabszolgákat nem tartó kistulajdonosok is szép gyapottermést érthettek volna el. A hatalmas rabszolgatartó ültetvényesek nélkül a terület településszerkezete másfolyan lett volna, talán a Nyugaton feltárt szerkezethez hasonló. A megtermelt gyapot mennyisége esetleg nem nőtt volna olyan mértékben, de az amerikai gazdaságok ettől még a brit ipar ellátói maradhattak volna.⁶⁸ Az amerikai rabszolgaság valójában nem volt szükséges előfeltétele az ipari forradalomnak. Ha a szerzők nem is kívánták azt sugallni, hogy rabszolgaság hiányában az ipari forradalom nem történt volna meg, mégis ez a nyilvánvaló tartalma annak az állításnak, hogy a rabszolgaság „döntő jelentőségű”⁶⁹ volt az ipari forradalom szempontjából.

Johnson a *River of Dark Dreams*ben azzal utasítja vissza az ilyesféle kontrafaktuális elemzéseket, hogy „bármilyen mássá is fejlődött volna az ipari kapitalizmus a rabszolgák által termesztett gyapot és a déli tőkepiacok nélkül, végül nem azzá fejlődött” (254). Richard White *Railroaded. The Transcontinentals and the Making of Modern America* című művében gyönyörű választ ad erre a meglátásra: „Nem történelmi módon gondolkodunk, ha csak azt vesszük figyelembe, ami valóban megtörtént, mivel a múlt a lehetőségek szélesebb tárházát tartalmazta, és

⁶⁷ David Weiman kimutatta, hogy a vasúthoz, illetve az Upcountry régió városaiban kiépített raktárakhoz és feldolgozóüzemekhez való hozzáférés jelentősen növelte az árat, amelyet a helyi farmerek kérhettek a gyapotért, valamint így a piaci folyamatokról is könnyebben tájékozódhattak (Weiman 1985).

⁶⁸ Majewski, valamint Olmstead és Rhode véleménye szerint a polgárháború után, illetve a rabszolga-felszabadítást követően is, a gyapottermesztés folytatódott. A teljes termés mennyiségében volt egy átmeneti visszaesés, de rabszolga-munkaerő nélkül is hatalmas mennyiségben termeltek friss gyapotot. Ez egy másik olyan mutató, amelyből arra következtethetünk, hogy a rabszolgaság nem volt feltétlenül szükséges (Majewski 2015; Olmstead–Rhode 2016).

⁶⁹ Baptist 2014: 141.

a történész munkájának része, hogy ezeket a lehetőségeket láthatóvá tegye; más-ként a történész számára nem maradna más, mint a jelen elkerülhetetlenségének magyarázata” (517). Bárkinek, aki amellet kíván érvelni, hogy a rabszolgaság intézménye központi szerepet játszott a kapitalizmus kibontakozásában, végig kell gondolnia, milyen lehetőségek adódtak volna rabszolgaság nélkül. Egy olyan világ, amelyben nincs amerikai rabszolgaság, de van ipari forradalom, igenis lehetséges lett volna. A kapitalizmustörténészek az amerikai rabszolgaság tragédiáját azzal kívánják hangsúlyozni, hogy az iparosodáshoz nélkülözhetetlen fejleménynek állítják be. Én azonban még tragikusabbnak tartom, hogy a rabszolgaságra valójában nem is lett volna feltétlenül szükség.

Néhány más szerző, például White, határozott kontrafaktuális állításokat tesz, gyakran azonban ezek kidolgozottsága elégtelen, elmarad a források kritikai elemzése.⁷⁰ Julia Ott a *When Wall Street Met Main Street*-ben megállapítja, hogy az új tulajdonviszonyokkal kapcsolatos elméletek „a tőzsdét legitimizáló ideológiával ruházták fel. Enélkül a vállalati értékpapírokba való széles körű közvetlen befektetések húszas évekbeli felemelkedése nem következett volna be” (131). Dicséretes lett volna, ha Ott ezt a világosan kontrafaktuális állítást tette volna meg központi mondanivalójául. De azon túl, hogy megfogalmazza: a világháborús szabadságkölcsonök és a hozzájuk kapcsolódó szabályozásbeli változások önmagukban nem voltak elegendőek ahhoz, hogy az átlagos háztartások értékpapír-tulajdonosokká váljanak, semmi mással nem támasztja alá a fenti gondolatot. A további vizsgálatok pedig azt sugallják, előfordulhat, hogy az állítás hamis. Az „őrült húszas években” virágkorát élte a spekuláció, különösen 1927-től kezdve. Nem ésszerűtlen annak feltevése, hogy az extrém haszonnal járó tőzsdei ügyletek miatt az új tulajdonviszonyok nélkül is sok amerikai háztartás döntött volna az értékpapír-vásárlás mellett. Mivel Ott inkább a piac társadalmi és politikai kontextusára koncentrálna, nem pedig magának a piacnak működésére, elemzése során szem elől téveszti az említett tényezőket.

Általánosabban megfogalmazva, az alternatív eseménysorok végiggondolása a kapitalizmustörténészek kezében hasznos eszközzé válhatott volna, hogy finomítsák a gondolatmenetüket, vagy új utakra vezessék a kutatást. Phillips-Fein *Invisible Hands* és Burns *Goddess of the Market* című munkája például egyaránt a konzervatív gazdasági elméletekkel és a terjesztésükre tett erőfeszítésekkel foglalkozik. A könyvek eszmetörténeti jellegűek, de rejtőzik bennük egy kontrafaktuális okfejtés ezen eszméknek a hatásairól és a mögöttük álló szellemi műhelyekről. Mi lett volna, ha az *American Enterprise Institute* és a hasonló szervezetek nem jöttek volna létre, vagy ha Ayn Rand soha nem született volna meg? Mekkora hatást gyakoroltak a szóban forgó emberek és intézmények valójában?

⁷⁰ White „mi lett volna, ha?” állítása így hangzik: „a transzkontinentális vasúthálózat tekintélyes állami támogatása nélkül valószínűleg kevesebb pazarlás, szenvedés, környezetrombolás, és kevesebb katasztrofális gazdasági csőd következett volna be”. Bizonyos kijelentéseit alá is támasztja, de nem használja a témakörben járatos közgazdászok kutatásait (például Fogel 1964; Fishlow 1965), és nem részletezi a kontrafaktuális következtetéseket (White 2011: 517).

Ők okozták a változást, vagy csak megteremtették olyan mozgalmak ideológiai alapjait, amelyek nélkülük is megjelentek volna? Ezek a kérdések alapvető fontosságúak, és a jövő kapitalizmustörténései számára ideális vizsgálati területet jelentenek.

GAZDASÁG- ÉS KAPITALIZMUSTÖRTÉNET: PÁRBESZÉD-LEHETŐSÉGEK

Mind ez idáig amellet érveltem, hogy a kapitalizmustörténések elemzéseinek színvonalát növelné, ha alkalmaznák a gazdaságtörténet-írás módszertani eljárásait és eredményeit. Csakhogy ez fordítva is igaz: a gazdaságtörténések által tanulmányozott fogalmak és összefüggések mélyebb megértéséhez vezetne a kapitalizmustörténet-írás ismerete. A gazdaságtörténések is találhatnak olyan gondolatokat és következtetéseket a kapitalizmustörténeti munkákban, amelyeket a továbbiakban felhasználhatnak, míg a közgazdaságtan módszertani eszköztárával dolgoznak. Mindkét tudományterületet megtámogatnák azok az eredmények és kritikák, amelyekhez a másik terület valódi megismerése által jutnának. Párbeszédet folytatni érdemes, legyen az bármilyen szintű, még ha csak tudományos vitákon és kritikákon keresztül is.

A történések számára adódik például egy olyan együttműködési lehetőség, amelynek során azokat az intézményekkel kapcsolatos kérdéseket vizsgálhatnák, amelyeket a közgazdászok nem tudtak megválaszolni. Az utóbbi években közgazdászok és gazdaságtörténések egy sor empirikus kutatást közöltek történeti intézmények máig gyakorolt hatásairól.⁷¹ Mégis keveset tudunk azokról a sajátos mechanizmusokról, amelyek által bizonyos intézmények hatást gyakorolnak a gazdasági folyamatokra, vagy azokról a tényezőkről, amelyeknek köszönhetően maguk az intézmények fejlődnek. A játékelmélet alkalmazásával történt ugyan némi előrelépés ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban,⁷² de tisztázásukra a történések lennének a legalkalmasabbak az egyes intézmények eredetének vagy fejlődésének, illetve az intézmények meghatározott történeti kontextusokra gyakorolt hatásainak vizsgálatával. Bizonyos értelemben a történeti munkák nagy része ilyen kérdésekkel foglalkozik, de eredményeiket mind ez idáig nem kapcsolták össze az intézménytörténeti szakirodalommal. Gazdagítaná az irodalmat, ha a történések ösztönzést éreznének arra, hogy kifejtsék kritikájukat a közgazdászok bizonyos intézmények eredetére vagy hatásaira vonatkozó kijelentéseivel kapcsolatban.

Az ismertetett könyvek sikere azt mutatja, hogy a kapitalizmus szerepének előtérbe állítása a történeti elemzés során fontos irány. A két kutatói közösség közötti jobb együttműködés egy további lehetséges formája az lehetne, ha a gazdaságtörténések csatlakoznának a kapitalizmustörténésekhez, és kifejezetten

⁷¹ Ennek a szakirodalmi termésnek a korlátaira mutat rá egy nagy hatású munka: Acemoglu–Johnson–Robinson 2001.

⁷² Greif–Laitin 2004.

a kapitalizmust állítanak kutatásaik középpontjába. A gazdaságtörténészek számos különböző kontextusban vizsgálták a gazdasági interakciókat, általában anélkül, hogy reflektáltak volna arra a kérdésre, vajon ezek a kontextusok megfeleltethetőek-e egy bizonyos kapitalizmusdefiníciónak.⁷³ A Larry Neal és Jeffrey Williamson szerkesztésében megjelent kétkötetes kapitalizmus-világtörténet az első lépést jelenti a gazdaságtörténészek oldaláról a kapitalizmustörténet felé.⁷⁴ Bármilyen, a kapitalizmustörténészek köréből erre a munkára érkező válasz a párbeszéd kiindulópontját jelenthetné.

Egy szorosan kapcsolódó kérdés, az észak-amerikai kapitalizmus eredetének kérdése is alkalmat teremthet a közös gondolkodásra. Magának a kapitalizmusnak a következményeit lehet körülhatárolni, ha sikerül prekapitalista vagy nem kapitalista kontextusokat meghatározni, és ezeket összehasonlítani a kapitalizmus viszonyaival. Mivel nyilvánvaló, hogy egy ilyen elemzés mennyit adhatna hozzá a kapitalizmus megértéséhez, elég meglepő, hogy a kapitalizmustörténészek eddig nem éltek vele. Van természetesen szakirodalma a 19. század eleji piaci forradalomnak,⁷⁵ és létezik egy régebbi irodalmi termés arról a kérdéstről, hogy vajon a gyarmati gazdasági rendszer „morális ökonómia” volt-e, vagy mindig is piacra termelt.⁷⁶ A vita résztvevői által használt források többsége azonban töredékes, így az a folyamat, amelynek során a kapitalizmus Észak-Amerikában is megvetette a lábát, nem tárható fel teljes mértékben. Az ehhez hasonló problémák a gazdaság- és a kapitalizmustörténészek érdeklődését egyaránt felkelthetik, és felfejtésük a két terület közötti intenzívebb együttműködéshez vezethet.

* * *

Az új kapitalizmustörténet kibontakozása a történész képzettségű kutatók visszatérését jelzi a gazdaságtörténeti kutatások területére. Munkásságuk ugyanakkor merőben eltér a gazdaságtörténet-írástól, ami egyszerre előny és hátrány. Egyrészt más nézőpontból közelítenek kutatásuk tárgyához, előtérbe helyezve a társadalomkritikai megközelítést. Másrészt viszont a gazdaságtörténet eredményeinek mellőzése gyakran gyengíti az elemzések logikáját és társadalomkritikai hitelét.

⁷³ Geoffrey Hodgson a kapitalizmusdefiníciók egy hasznos, elemző bemutatását nyújtja, amely egyaránt tartalmazza a marx-i meghatározást (Marx 1993 [1894]), ami a magántulajdont, a piacokat, a bér munkát és a nyereséget hangsúlyozza, illetve Schumpeter definícióját (Schumpeter 1939), aki a magántulajdont és a hitelt emeli ki (Hodgson 2015). Larry Neal egy olyan kapitalizmusdefiníciót javasol, amely a tulajdonjogokkal és a szerződések betartásával kapcsolatos intézmények jelenlétére épül (Neal 2014).

⁷⁴ Neal–Williamson 2014.

⁷⁵ Sellers 1992.

⁷⁶ Rothenberg szerint az utóbbi (Rothenberg 1992). Jan De Vries úgy véli, az a gondolat, hogy az első amerikai gyarmatosítók nem voltak piacorientáltak, „illúzió, a jeffersoni mítosz, amelyhez az amerikai történészek máig megdöbbenően hűségesek maradtak” (De Vries 2008: 95). Természetesen bőséges szakirodalma van az európai kapitalizmus kialakulásának (például DuPlessis 1997), illetve annak a kérdésnek, hogy a kora újkori parasztság piacorientált volt-e vagy sem (például Hoffman 1996).

A kapitalizmustörténeti művek népszerűsége a gazdaságtörténetek számára is feladja a leckét. Ezek a könyvek lebilincselőek, érdekes olvasmányok, és reflektálnak a szélesebb olvasóközönséget foglalkoztató kérdésekre. A gazdaságtörténetek munkáinak talán túl nagy része íródott kizárólag a tudományos közeg számára, még akkor is, ha fontos megállapításaik jóval szélesebb rétegek érdeklődésére tarthatnának számot. A nem szakmabeli olvasók megszólítása, műveik elérhetővé tétele a gazdaságtörténetek fontos feladata lesz. A gazdaságtörténet-írást nem jeleníthetik meg kizárólag a kapitalizmustörténetek a nagyközönség számára.

Fordította: Eszik Veronika

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Acemoglu, Daron – Johnson, Simon – Robinson, James 2001: The Colonial Origins of Comparative Development. An Empirical Investigation. *American Economic Review* (91.) 5. 1369–1401.
- Alesina, Alberto – Giuliano, Paola 2015: Culture and Institutions. *Journal of Economic Literature* (53.) 4. 898–944.
- Allen, Robert 2009: *The British Industrial Revolution in Global Perspective*. New York.
- Baptist, Edward 2014: *The Half Has Never Been Told. Slavery and the Making of American Capitalism*. New York.
- Beckert, Sven 2011: History of American Capitalism. In: Foner, Eric – McGirr, Lisa (eds): *American History Now*. Philadelphia, 314–335.
- Beckert, Sven 2015: *Empire of Cotton. A Global History*. Cambridge.
- Bodfish, Henry (ed.) 1931: *History of Building and Loan in the United States*. Chicago.
- Burns, Jennifer 2009: *Goddess of the Market. Ayn Rand and the American Right*. New York.
- Brinkley, Alan 1994: The Problem of American Conservatism. *American Historical Review* (99.) 2. 409–429.
- Campbell, Edward 1938: *The Reorganization of the American Railroad System, 1893–1900*. New York.
- Carosso, Vincent 1970: *Investment Banking in America*. Cambridge.
- Chandler, Alfred 1977: *The Visible Hand. The Managerial Revolution in American Business*. Cambridge.
- Coleman, Peter J. 1974: *Debtors and Creditors in America. Insolvency, Imprisonment for Debt, and Bankruptcy 1607–1900*. Madison.
- Conti-Brown, Peter 2016: *Narrative Institutional History*. Kézirat. (University of Pennsylvania, munkaanyag.)
- David, Paul – Temin, Peter 1974: Slavery: The Progressive Institution? *Journal of Economic History* (34.) 3. 739–783.

- David, Paul – Temin, Peter 1979: Explaining the Relative Efficiency of Slave Agriculture in the Antebellum South. A Comment. *American Economic Review* (69.) 1. 213–218.
- Davis, Joseph – Hanes, Christopher – Rhode, Paul 2009: Harvest and Business Cycles in Nineteenth-Century America. *Quarterly Journal of Economics* (124.) 4. 1675–1727.
- De Vries, Jan 2008: *The Industrious Revolution. Consumer Behavior and the Household Economy, 1650 to the Present*. New York.
- Drescher, Seymour 1999: *From Slavery to Freedom. Comparative Studies in the Rise and Fall of Atlantic Slavery*. London.
- DuPlessis, Robert 1997: *Transitions to Capitalism in Early Modern Europe*. New York.
- Eichengreen, Barry 1992: The Origins and Nature of the Great Slump Revisited. *Economic History Review* (45.) 2. 213–239.
- Eltis, David – Engerman, Stanley 2000: The Importance of Slavery and the Slave Trade to Industrializing Britain. *Journal of Economic History* (60.) 1. 123–144.
- Engerman, Stanley – Sokoloff, Kenneth 2000: Institutions, Factor Endowments, and Paths of Development in the New World. *Journal of Economic Perspectives* (14.) 3. 217–232.
- Engerman, Stanley – Sokoloff, Kenneth 2005: The Evolution of Suffrage Institutions in the New World. *Journal of Economic History* (65.) 4. 891–921.
- Engerman, Stanley – Sokoloff, Kenneth 2012: *Economic Development in the Americas Since 1500*. New York.
- Evans, Richard J. 2013: *Altered Pasts. Counterfactuals in History*. Waltham.
- Findlay, Ronald – O’Rourke, Kevin 2007: *Power and Plenty. Trade, War, and the World Economy in the Second Millenium*. Princeton.
- Fishlow, Albert 1964: Antebellum Interregional Trade Reconsidered. *American Economic Review* (54.) 3. 352–364.
- Fishlow, Albert 1965: *American Railroads and the Transformation of the Antebellum Economy*. Cambridge.
- Fleitas, Sebastián – Fishback, Price – Snowden, Kenneth 2015: *Forbearance by Contract. How Buildings and Loans Mitigated the Mortgage Crisis of the 1930s*. Kézirat. (National Bureau of Economic Research, 21786. számú munkaanyag.)
- Fogel, Robert 1964: *Railroads and American Economic Growth. Essays in Econometric History*. Baltimore.
- Fogel, Robert 1989: *Without Consent or Contract. The Rise and Fall of American Slavery*. New York.
- Gallman, Robert 1970: Self-Sufficiency in the Cotton Economy of the Antebellum South. *Agricultural History* (44.) 1. 5–23.
- Goldin, Claudia 1995: Cliometrics and the Nobel. *Journal of Economic Perspectives* (9.) 2. 191–208.
- Goodwin, Craufurd 2014: *Walter Lippman: Public Economist*. Cambridge.
- Greif, Avner – Laitin, David 2004: A Theory of Endogenous Institutional Change. *American Political Science Review* (98.) 4. 633–652.
- Grubb, Farley 2016a: Colonial New Jersey’s Provincial Fiscal Structure, 1704–1775. Spending Obligations, Revenue Sources, and Tax Burdens During Peace and War. *Financial History Review* (23.) 2. 133–163.

- Grubb, Farley 2016b: Is Paper Money Just Paper Money? Experimentation and Variation in the Paper Monies Issued by the American Colonies from 1690 to 1775. *Research in Economic History* (32.) 147–224.
- Hilt, Eric 2008: When Did Ownership Separate from Control? Corporate Governance in the Early Nineteenth Century. *Journal of Economic History* (68.) 3. 645–685.
- Hilt, Eric 2013: Shareholder Voting Rights in Early American Corporations. *Business History* (55.) 4. 620–635.
- Hilt, Eric 2014: History of American Corporate Governance. Law, Institutions and Politics. *Annual Review of Financial Economics* (6.) 1–21.
- Hoffman, Philip 1996: *Growth in a Traditional Society. The French Countryside, 1450–1815*. Princeton.
- Hodgson, Geoffrey 2015: *Conceptualizing Capitalism. Institutions, Evolution, Future*. Chicago.
- Hyman, Louis 2011: *Debtor Nation. The History of America in Red Ink*. Princeton.
- Inikori, Joseph 2002: *Africans and the Industrial Revolution in England. A Study in International Trade and Development*. New York.
- Jacks, David 2006: Populists Versus Theorists. Futures Markets and the Volatility of Prices. *Explorations in Economic History* (44.) 342–362.
- Johnson, Walter 2013: *River of Dark Dreams. Slavery and Empire in the Cotton Kingdom*. Cambridge.
- Lamoreaux, Naomi 2015a: Revisiting American Exceptionalism. Democracy and the Regulation of the Corporate Governance: The Case of Nineteenth-Century Pennsylvania in Comparative Context. In: Collins, William J. – Margo, Robert A. (eds): *Enterprising America. Business, Banks, and Credit Markets in Historical Perspective*. Chicago, 25–71.
- Lamoreaux, Naomi 2015b: *Beyond the Old and the New. Economic History in the United States*. Kézirat. (Yale University, munkanyag.)
- Levy, Jonathan 2012: *Freaks of Fortune. The Emerging World of Capitalism and Risk in America*. Cambridge.
- Majewski, John 2015: *Slavery and Capitalism. A Critique of the Recent Literature*. Kézirat. (University of California Santa Barbara, munkanyag.)
- Marx, Karl 1993 [1894]: *Capital. A Critique of Political Economy*. Vol. 3. New York.
- Mitchell, Lawrence E. 2007: *The Speculation Economy. How Finance Triumphed Over Industry*. San Francisco.
- Mokyr, Joel 2010: *The Enlightened Economy. An Economic History of Britain 1700–1850*. New Haven.
- Moreton, Bethany 2009: *To Serve God and Wal-Mart. The Making of Christian Free Enterprise*. Cambridge.
- Murray, John – Olmstead, Alan – Logan, Trevon et al. 2015: Roundtable of Reviews on *The Half Has Never Been Told*. *Journal of Economic History* (75.) 3. 919–931.
- Neal, Larry 2014: Introduction. In: Neal, Larry – Williamson, Jeffrey (eds): *The Cambridge History of Capitalism*. Vol. 1. New York, 1–21.
- Neal, Larry – Williamson, Jeffrey (eds) 2014: *The Cambridge History of Capitalism*. Vols 1–2. New York.
- North, Douglass 1961: *The Economic Growth of the United States 1790–1860*. New York.

- North, Douglass 1991: Institutions. *Journal of Economic Perspectives*. (5.) 1. 97–112.
- North, Douglass 2010: *Intézmények, intézményi változás és gazdasági teljesítmény*. Budapest.
- Oakes, James 2016: Capitalism and Slavery and the Civil War. *International Labor and Working Class History*. (89.) 1. 195–220.
- Olmstead, Alan – Rhode, Paul 2008a: *Biological Innovation and Productivity Growth in the Antebellum Economy*. Kézirat. (National Bureau of Economic Research, 14142. számú munkaanyag.)
- Olmstead, Alan – Rhode, Paul 2008b: *Creating Abundance. Biological Innovation and American Agricultural Development*. New York.
- Olmstead, Alan – Rhode, Paul 2016: *Cotton, Slavery, and the New History of Capitalism*. Kézirat. (University of Michigan, munkaanyag.)
- Ott, Julia 2011: *When Wall Street Met Main Street. The Quest for an Investor's Democracy*. Cambridge.
- Phillips, Ulrich B. 1905: The Economic Cost of Slaveholding in the Cotton Belt. *Political Science Quarterly* (20.) 2. 257–275.
- Phillips-Fein, Kim 2009: *Invisible Hands. The Businessmen's Crusade Against the New Deal*. New York.
- Polanyi, Karl 1944: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. New York.
- Polányi Károly 1997 [1944]: *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Budapest.
- Pomeranz, Kenneth 2000: *The Great Divergence. China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton.
- Priest, Claire 2006: Creating an American Property Law. Alienability and its Limits in American History. *Harvard Law Review* (120.) 2. 385–458.
- Rhode, Paul 2015: *Biological Innovation Without IPRs. Cotton Breeding in the Antebellum American South*. Kézirat. (University of Michigan, munkaanyag.)
- Riello, Giorgio 2013: *Cotton. The Fabric that Made the Modern World*. New York.
- Rothenberg, Winifred 1992: *From Market-Places to a Market Economy. The Transformation of Rural Massachusetts, 1750–1850*. Chicago.
- Rosenthal, Caitlin 2016: In the Money. Finance, Freedom, and American Capitalism. *American Quarterly* (68.) 1. 161–175.
- Schumpeter, Joseph 1939: *Business Cycles. A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. Vols 1–2. New York.
- Sellers, Charles 1992: *The Market Revolution. Jacksonian America, 1815–1846*. New York.
- Snowden, Kenneth 2010: Covered Farm Mortgage Bonds in the United States During the Late Nineteenth Century. *Journal of Economic History* (70.) 4. 783–812.
- Steckel, Richard 1986a: Birth Weights and Infant Mortality Among American Slaves. *Social Science History* (23.) 1. 173–198.
- Steckel, Richard 1986b: A Dreadful Childhood. The Excess Mortality of American Slaves. *Social Science History* (10.) 4. 427–465.

- Steckel, Richard 1986c: A Peculiar Population. The Nutrition, Health, and Mortality of American Slaves from Childhood to Maturity. *Journal of Economic History* (46.) 3. 721–741.
- Tabellini, Guido 2010: Culture and Institutions. Economic Development in the Regions of Europe. *Journal of the European Economic Association* (8.) 4. 677–716.
- Tucker, Aviezer 1999: Historiographical Counterfactuals and Historical Contingency. *History and Theory* (38.) 2. 264–276.
- Weiman, David 1985: The Economic Emancipation of the Non-Slaveholding Class. Upcountry Farmers in the Georgia Cotton Economy. *Journal of Economic History* (45.) 1. 71–93.
- White, Richard 2011: *Railroaded: The Transcontinentals and the Making of Modern America*. New York.
- Williams, Eric 1944: *Capitalism and Slavery*. Chapel Hill.
- Wright, Gavin 1978: *The Political Economy of the Cotton South*. New York.
- Wright, Gavin 1986: *Old South, New South. Revolutions in the Southern Economy Since the Civil War*. Baton Rouge.
- Wright, Gavin 2006: *Slavery and American Economic Development*. Baton Rouge.
- Wright, Gavin 2014: Review of *River of Dark Dreams*. *Journal of Economic Literature* (52.) 3. 877–879.